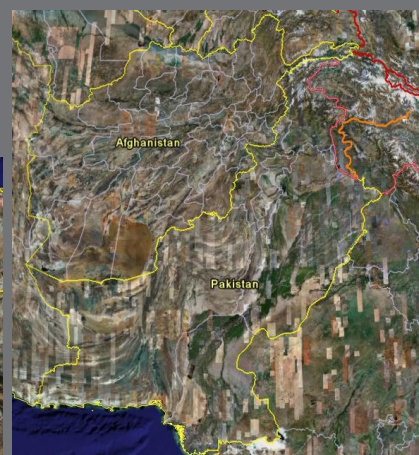

Moslima's en Plekken

Een verkennend onderzoek naar de betekenis van plekken uit het dagelijks leven van de moslima in Friesland

A.I. Homan

Moslima's en Plekken

Een verkennend onderzoek naar de betekenis van plekken uit het dagelijks leven van de moslima in Friesland

A.I. Homan
Masterthesis Culturele Geografie
Faculteit der Ruimtelijke Wetenschappen

Januari 2008

Begeleider

Dr. B. van Hoven

Voorwoord

Voor u ligt de thesis "Moslims en Plekken", dat is vervaardigd als afstudeerscriptie in het kader van de afstudeerrichting Culturele Geografie, aan de Faculteit der Ruimtelijke wetenschappen van de Rijksuniversiteit Groningen.

Verschillende personen hebben een bijdrage geleverd aan dit onderzoek. En bij deze wil ik alle respondenten hartelijk bedanken die aan de interviews hebben meegewerkt, zonder hen zou dit onderzoek niet mogelijk zijn geweest.

Ook gaat mijn dank uit naar mijn afstudeerbegeleidster Dr. B. van Hoven, dankzij mail en msn-contact konden we, ondanks de grote afstand, toch met elkaar communiceren en heb ik zeer bruikbare adviezen gekregen.

Tenslotte gaat mijn dank uit naar mijn ouders, mijn zussen, mijn vriend en alle andere mensen die mij gesteund hebben en mij vertrouwen gaven gedurende het afronden van mijn scriptie.

Annemiek Homan

Januari, 2008

Samenvatting

De islam komt in de media veelal negatief in het nieuws. Met als gevolg dat vooroordelen over de islam in zijn geheel en moslimes in het bijzonder in stand blijven (Shadid & Koningsveld 1999). Een van de vooroordelen over moslimes is dat ze onderdrukt worden, de hoofddoek zou hier symbool voor staan (Saharso, 2003; Ruby, 2006).

De eerste generatie Turkse en Marokkaanse vrouwen in Nederland blijken een forse achterstand te hebben op de autochtone vrouw. Als gevolg van een lage, of geen opleiding en door traditionele opvattingen participeert zij minder in de samenleving. De tweede generatie is al veel beter geschoold en maakt een inhaalslag (Kreuzekamp, 2006).

Door grote sociale druk op minderheden houden leden van de gemeenschap elkaar in de gaten. Ze roddelen over elkaar en bemoeien zich met elkaars privé-zaken. Onder deze druk handelen ouders, maar ook echtgenoten emotioneel en irrationeel door hun dochters of vrouwen initiatieven buitenshuis te verbieden (Vanderwaeren, 2005; Peleman, 2003).

Dit alles maakt het interessant om te kijken naar plekken en moslimes met als hoofdvraag: *Welke betekenis hebben de plekken uit het dagelijks leven van de jonge moslima uit Friesland voor haar?* Deze vraagstelling gaat beantwoord worden aan de hand van onderzoek dat wordt gesplitst in twee delen. Het eerste gedeelte betreft een literatuuronderzoek. Het tweede gedeelte betreft het praktische onderzoek.

Theorie

Plekken kunnen zo klein zijn als een hoekje van een kamer en zo groot als de hele wereld. En kunnen zowel naar positie als locatie wijzen (Creswell, 2004). Plekken zijn het decor voor het dagelijkse leven van mensen en hun sociale relaties. Dé plaats voor innovatie, verandering, verzet en conflict. Ze hebben een sterke invloed op de fysieke gezondheid van mensen en hun mogelijkheden en levensstijlkeuzes. Dit alles bij elkaar maakt dat plaatsen sociaal geconstrueerd zijn en verschillende betekenissen hebben voor verschillende groepen voor verschillende doelen (Knox & Marston, 2004).

De toevoeging van de menselijke ervaring, het gevoel en de emotie belangrijk bij het begrijpen van de relatie tussen mensen en plekken (Holloway & Hubbard, 2001). Plaatsen kunnen bijdragen aan het collectieve geheugen van mensen, ze kunnen machtige, emotionele of culturele symbolen worden en worden dan door een specifieke groep mensen op dezelfde manier beleefd. Ook kunnen plekken voor mensen een persoonlijke betekenis hebben, de 'sense of place'. Hierbij gaat het om het individuele, de belangrijkheid voor een persoon, een individu, zelf. Een gevoel dat iemand zich zowel fysiek als emotioneel op zijn of haar 'plek' bent of 'thuis' voelt is een teken dat diegene een emotionele band heeft met die plek (Holloway & Hubbard, 2001). Maar plekken kunnen voor mensen ook angst betekenen. Angst is een emotie die over het algemeen geassocieerd wordt met van huis zijn, op plekken waar je voelt dat je niet hoort (Tuan, 1980). Zowel angstig zijn op een plek of je juist thuis voelen is voor iedereen anders.

Mensen zijn (van nature) bang voor anderen of vreemden. Angst voor de ander, voor vreemden, mede veroorzaakt door stereotypen, veroorzaakt racisme en uitsluiting (Sibley, 1997). Uit onderzoek van Peleman blijkt dat Marokkaanse vrouwen soms niet meer naar buiten gaan, omdat ze door blanke mensen gediscrimineerd, genegeerd of uitgescholden worden (Peleman, 2003).

Plekken worden niet alleen gescheiden door etniciteit en ras, maar kunnen ook 'gendered' zijn. Zo zijn er typische vrouwen-en mannenplekken. Het meeste simpele voorbeeld is dat dé plek voor vrouwen 'thuis' is (Storey, 2001; Domosh & Seager, 2001). Een reden voor de afwezigheid van vrouwen op sommige plekken is discriminatie of actieve ontmoediging met het idee dat vrouwen voor bepaalde activiteiten niet geschikt zouden zijn of niet passend bij hun gedrag. Dit is echter geheel cultureel bepaald. Voor migranten uit patriarchale samenleving is de traditionele rolverdeling nog sterk aanwezig. Moslimes zijn over het algemeen traditioneel ingesteld, hierbij komt het huishouden op de vrouw en betaalde arbeid op de man aan. De tweede generatie is echter al minder

traditioneel dan de eerste (Kreuzenkamp, 2006). Uit onderzoek van Peleman (2003) onder Marokkaanse vrouwen in Antwerpen blijkt dat de vrouwen heel bewust hun plekken kiezen in hun dagelijks leven. Plekken waar ze zich zonder angst kunnen vertonen zijn de grote supermarkten, open ruimtes buiten, en op plekken waar alleen vrouwen komen. Maar op vele andere plekken in de wijk worden de vrouwen in de gaten gehouden door Marokkaanse mannen. De vrouwen kennen de strategische (bespied)plekken van de mannen en proberen deze te mijden (Peleman, 2003).

Nog een cruciaal aspect tussen vrouwen en plekken is dat vrouwen sommige plekken als onveilig bestempelen. Veel vrouwen voelen zich niet veilig op bepaalde publieke plaatsen. Ze zijn geconditioneerd in door mannen gedomineerde ruimtes te zien als onveilig vooral 's nachts. Vrouwen gaan klaarblijkelijk akkoord met de door mannen gedomineerde ruimtes door ze te vermijden (Storey, 2001; Domosh & Seager 2001). Als vrouw hoor je nou eenmaal niet 's nachts alleen op straat te zijn, dat is vragen om moeilijkheden, wordt vaak beweerd (Plain, 2001).

Het onderzoek

Onderzoek is uitgevoerd door middel van 13 interviews met moslima's van verschillende afkomsten tussen de 17 en 28 jaar die woonachtig zijn in Friesland. Het betrof 5 Marokkaanse, 4 Turkse, 1 Afghaanse, 1 Koerdische en 2 Pakistaanse vrouwen.

De plekken waar de moslima's uit dit onderzoek zich zowel fysiek als emotioneel op hun 'plek' zijn, of 'thuis' voelen zijn de plekken die voor hen van betekenis zijn. Allereerst is dat thuis. Maar daarnaast hebben de moslima's uit dit onderzoek ook een binding met school en, of met haar werk. Zowel in Nederland, als in het vaderland voelen de respondenten zich over het algemeen thuis. Maar in beide landen blijven ze in meer of mindere mate een buitenlander. In Nederland hebben de respondenten de mogelijkheid een carrière op te bouwen en in het vaderland voelen met name de Turkse en Marokkaanse moslima's uit dit onderzoek meer vrijheid. Zij hoeven daar geen rekening te houden met de gemeenschap en ze worden door ouders daar vrijer laten dan in Nederland. Overige plekken die van betekenis zijn voor de moslima zijn bij vrienden en familie thuis.

Er zijn ook een aantal plekken waar de moslima's uit dit onderzoek niet graag komt en die voor hen een angstige betekenis hebben. De respondenten vinden plekken waar het donker, dus avond of nacht, is en waar 'anderen', zoals zwervers en extreemrechtse mensen zitten over het algemeen angstige plekken. Dit soort plekken proberen de respondenten te vermijden omdat zij bang zijn dat hen wat overkomt.

Gemengde ruimtes zoals in de vorm van bijvoorbeeld sportplekken en plekken waar alcohol wordt gedronken, zoals op uitgaansplekken zijn min of meer verboden voor moslims. De ene respondent gaat hier anders mee om dan de ander, aangezien de ene religieuzer is dan de ander. Ook ouders en bij sommige respondenten ook de gemeenschap hebben invloed op respondenten wel of niet op dit soort plekken komen.

Door dit soort barrières worden er wel plekken gemist die voor de moslima's uit dit onderzoek van grote betekenis zouden kunnen zijn. Plekken alleen bestemd voor vrouwen zouden heel veel kunnen betekenen voor moslima's die geen activiteiten kunnen ondernemen in gemengde ruimtes. Het merendeel van de moslima's kan niet deelnemen aan het uitgaansleven 's avonds en graag zien deze respondenten dan ook plekken waar zij 's avonds wel heel kunnen gaan, zonder problemen met gemeenschap, ouders of eigen religieuze overtuiging te krijgen. Overige plekken die gemist worden hebben betrekking op de islam en betreft moskeeën en islamitische winkeltjes.

Naast persoonlijke factoren van de moslima's uit dit onderzoek zelf zijn ouders, gemeenschap en religie van invloed op de betekenissen die de moslima's toekennen aan de plekken in hun dagelijks leven.

Inhoudsopgave

Voorwoord

Samenvatting

Inhoudsopgave

Figurenlijst

H.1 Inleiding	9
1.1 Aanleiding	9
1.2 Islamitische vrouwen	11
1.2.1 De positie van de vrouw volgens de koran	11
1.2.2 Beeldvorming van de islam in Nederland	12
1.2.3 De positie van moslima's in Nederland	12
1.3 Probleemstelling	13
1.4 Doelstelling en onderzoeksvragen	13
1.5 Dataverzameling	14
1.6 Opbouw onderzoeksverslag	14
H.2 Theoretisch kader	15
2.1 Inleiding	15
2.2 Cultuur en Identiteit	15
2.3 Plekken	15
2.4 Uitsluiting	16
2.5 Transgressie	18
2.6 Conclusie	18
H.3 Methoden van onderzoek	19
3.1 Inleiding	19
3.2 Interview	19
3.3 Respondenten	21
3.4 Analyseren	21
3.5 Reflectie	21

H.4 De resultaten van de case-study: Cultuur & Islam	25
4.1 Inleiding	25
4.2 Culturen en islam	25
4.3 Conclusie	32
H.5 De resultaten van de case-study: Plekken	33
5.1 Inleiding	33
5.2 Plekken uit het dagelijks leven	33
5.2.1 Prettige plekken	33
5.2.2 Plekken met een barrière	36
5.2.3 Angstige plekken	39
5.2.4 Gemiste plekken	41
5.3 Conclusie	44
H.6 Conclusie	45
6.1 Inleiding	45
6.2 Beantwoorden van de hoofdvraag	45
6.3 Beperkingen in het onderzoek	48
6.4 Aanbevelingen voor verder onderzoek	48

Referenties

Bijlagen

Figurenlijst

3.1 Kaartjes met plekken	21
3.2 Gegevens respondenten	22
3.3 Tekstanalyse	23

H.1 Inleiding

1.1 Aanleiding

Het aantal moslims in Nederland en de rest van Europa groeit langzaam door. Volgens cijfers van het CBS telde het aantal moslims in Nederland in 2003 920 duizend. Dat is zo'n 5,7% van de bevolking. Hiermee is de islam in de afgelopen veertig jaar na het protestantisme de op een na grootste religie van West-Europa geworden (CBS, 2003). Dit is zichtbaar in het groeiende aantal moskeeën, islamitische scholen en hoofddoekjes op straat.

Het eerste contact tussen het 'christelijke Westen' en het 'islamitische oosten' ontstond al in de Middeleeuwen (Shadid & Koningsveld 1999). Deze was toen nog gering en had voornamelijk betrekking op handel. Maar sinds de komst van gastarbeiders in de jaren '60 die hun religie, vrouw en kinderen met zich meebrachten is de islam niet meer uit de Nederlandse samenleving weggeweest. Er kwamen moslimgemeenschappen en langzamerhand richtte zij eigen moskeeën en scholen op (Rooseblad, 2002). Door gebeurtenissen op wereldschaal, zoals bijvoorbeeld de aanslagen van 11 september en de daaropvolgende oorlog in Irak, maar ook in Nederland de moord op Theo van Gogh, staat Islam nu heviger onder discussie dan voorheen.

De multiculturele samenleving en vooral het islamitische deel wordt in de media vaak eenzijdig in verband gebracht met problemen (Shadid, 1995; Saeed, 2007). Journalisten gaan op zoek naar ongewone berichten en meestal slecht nieuws. Als gevolg hiervan worden minderheden en moslims geassocieerd met conflict, drama, controversie, geweld en afwijkend gedrag (Hartmann & Husband, 1974 in d'Haenens & Bink, 2006 p2). Zowel d'Haenens en Bink als van Helden (Van Helden, 2005) deden onderzoek naar islamberichterijding. Zij onderzochten respectievelijk het Algemeen Dagblad en de Volkskrant en het actualiteitenprogramma NOVA. Na een onderzoeksperiode (1998-2004) van d'Haenens en Bink blijkt dat er een duidelijk stijgende aandacht is voor de islam. "De islam is sinds 11 september 2001 een veelbesproken onderwerp en wordt vaak in verband gebracht met geweld, fundamentalisme en terrorisme" (d'Haenens & Bink 2006, p351). Zij trekken toch de conclusie dat islamberichterijding minder negatief is dan wordt beweerd. "Journalisten berichten over het algemeen op een evenwichtige manier over de islam, maar de thema's die in verband worden gebracht, hebben wel vaak een negatieve lading" (d'Haenens & Bink, 2006 p362). Daarnaast schrijven ze dat het interessant zou zijn om meer de opinies van moslimvrouwen te horen in de islamberichterijding, aangezien wel vaak óver hun gepraat wordt, met niet mét hen (d'Haenens & Bink, 2006, p.360).

Uit het onderzoek van Van Helden (2005) naar NOVA en de Volkskrant gedurende een periode van drie jaar blijkt dat het nieuws over de islam zich overwegend afspeelt rondom 'mediahypes'. Opvallende pieken in de islamberichterijding waren de doodstraf van de Nigeriaanse Amina Nawal, de homo-onvriendelijke uitspraken van imam El Moumni, de opkomst van Abou Jahjah en de AEL en het dragen van de gezichtssluier. Islamberichterijding kenmerkt zich door veel aandacht voor terrorisme; de islam wordt hier voorgesteld als een gevaar voor de Nederlandse samenleving en de westerse normen en waarden (Van Helden, 2005). Nijhoff & Trompetter komen tot de conclusie dat de beeldvorming over moslims overwegend negatief is. De islam wordt geassocieerd met agressie, fanatisme, fundamentalisme en terrorisme. Nederlanders denken dat moslims een gevaar kunnen vormen voor de Nederlandse samenleving. Ook worden moslims geassocieerd met vrouwenonderdrukking: "*De islamitische vrouw is in de ogen van de Nederlanders ondergeschikt aan de man en heeft weinig bewegingsvrijheid*" (Nijhoff & Trompetter, 1994 p.85). Vooral moslimvrouwen krijgen te maken met stereotype denkbeelden over genderrollen in islam. Volgens de moslima's die deelnamen aan de focusgroepen in het onderzoek van Vanderwaeren (2005) geloven buitenstaanders vaak dat dé islamitische vrouw aan dé man ondergeschikt is, dat ze

weinig te zeggen heeft en daarnaast weinig inbreng in de maatschappij heeft. Dit hardnekkige vooroordeel vindt zijn oorsprong in het feit dat in het dagelijkse leven van allochtonen, de vrouw buitenshuis ondervertegenwoordigd is. Veel van datgene wat door autochtonen als probleem voor de emancipatie van de islamitische vrouw ervaren, komt niet zozeer door de islam, maar komt voort uit de zichtbare praktijken van aanwezige moslimgemeenschappen met diverse tradities en patriarchale praktijken uit de herkomstlanden (Vanderwaeren, 2005).

Het lijkt er dus op dat de (allochtone) moslima te maken heeft met vooroordelen die beweren dat ze onderdrukt wordt en geen eigen keuzes mag maken. Er zou sprake zijn van een traditionele rolverdeling waarin de man werkt en de vrouw thuis zit. Door deze rolverdeling zou de moslima zich voornamelijk in de privé-sfeer bevinden en zou ze niet op plekken kunnen komen waar ze heen zou willen gaan. Om hier iets over te kunnen zeggen is het van belang eerst in te gaan op de beginselen van de islam en dan met name de positie van de moslima, vervolgens te gaan kijken naar het ontstaan van de beeldvorming over de islam en het ontstaan van de discussie over de positie van de vrouw en de huidige situatie van moslima's in Nederland.

1.2 Islamitische vrouwen

1.2.1 De positie van de vrouw volgens de koran

Islam is een Arabisch woord, het betekent onderwerping of overgave aan de wil van de enige echte God. De boeken waarin moslims geloven zijn de Torah, de Psalmen, het Evangelie en de Koran. De Koran is het ware woord van Allah aan de profeet Mohammed ingegeven en geopenbaard via de engel Gabriël. Het geeft de richtlijnen aan waar de mens zich aan moet houden om een goed en effectief leven te leiden (www.rishallah.com; Al Hariri-Wendel, 2002). Volgens de koran is de vrouw gelijkwaardig aan de man. De koran stelt:

"Voorwaar, de Moslims en de Moslima's en de gelovige mannen en vrouwen, de gehoorzame mannen en vrouwen, de waarachtige mannen en vrouwen, de standvastige mannen en vrouwen, de mannen en de vrouwen die nederig zijn, de mannen en de vrouwen die aalmoezen geven, de mannen en de vrouwen die vasten, de mannen en de vrouwen die hun kuisheid bewaren, de mannen en de vrouwen die Allah vaak gedenken; voor hen heeft Allah vergiffenis en een grote beloning bereid" (Saqi, 1988, p15).

Dit citaat houdt in, dat de Koran voor zowel vrouwen als mannen is, en dat Allah ze hetzelfde 'behandeld'. De verschillen in regels en wetgeving tussen mannen en vrouwen, komen voort uit de biologische verschillen. De vrouw is kwetsbaarder dan de man. Daarom biedt de Islam een aantal regels op het sociale gebied, om haar te beschermen én om de harmonie in de islamitische gemeenschap te bevorderen. De vrouw wordt dus gezien als *gelijkwaardig*, maar niet *gelijkvormig* aan de man. Door dit verschil in gelijkvormigheid zijn er typisch mannen en vrouwentaken ontstaan. De taken van de vrouw komen veelal neer op huishoudelijke taken, het scheppen van een thuis, opvoeding en verzorging (Abdus Sattar, 1987).

Zowel voor mannen als vrouwen geeft de Koran kledingvoorschriften. Voor de vrouw zijn deze echter wat strikter omdat zij beschermd dient te worden. Zij wordt geadviseerd zich zo te kleden dat elke vorm van verleiding ontbreekt, om zich zo te beschermen tegen ongewenste contacten met mannen. Dit houdt in dat het hoofdhaar en het lichaam van hals tot enkels bedekt dient worden. Het komt er dus op neer dat de vrouw buitenshuis gevraagd wordt gekleed te gaan op die wijze dat haar lichaamsvormen grotendeels verhuld worden en op die manier geen aandacht vestigt op haar vrouwelijkheid (Abdus Sattar, 1987).

Ook bestaan er beperkingen ten aanzien van het alleen reizen van vrouwen. Deze worden echter niet in de Koran besproken maar zijn wel te vinden in de Hadith. Ook deze regels hebben betrekking op de bescherming van de vrouw (Abdus Sattar, 1987).

De positie van de vrouw volgens de koran is er dus vooral een in de privé-sfeer. Haar belangrijkste taak is de zorg voor het gezin binnenshuis. De vrouw wordt niet

aangemoedigd om in de publieke sfeer een functie te gaan uitoefenen. Hoewel het zeker niet verboden is voor vrouwen om te werken. Maar de vrouwen hoeven niet te werken, omdat de echtgenoot, vader, of familieleden (of desnoods de staat) vrouwen van levensonderhoud zouden moeten voorzien (Abdus Sattar, 1987).

Hoewel de Koran beschrijft dat deze rolverdeling ontstaat door biologische verschillen, wordt hier in de gendergeografie toch anders tegen aan gekeken. De meeste rollen die een vrouw dan wel een man toebedeeld krijgen ontstaan door cultuur en maatschappij. Je wordt geboren als jongen of meisje, en dat bepaald welke opvoeding je krijgt. De cultuur waarin je geboren wordt kent bepaalde eigenschappen toe aan zowel mannen als vrouwen. De opvoeding wordt op deze eigenschappen gebaseerd, zodat je een echte man dan wel echte vrouw wordt (Kimmel, 2004).

1.2.2 Beeldvorming van de islam in Nederland

Beeldvorming speelt een belangrijke rol bij de totstandkoming en verdere verloop van interculturele contacten. Shadid en Koningsveld gebruiken voor beeldvorming de volgende omschrijving "de opvattingen en oordelen die mensen hebben over zichzelf, de eigen groep en cultuur, als over andere groepen en hun cultuur". Uit studie naar het maatschappelijk effect van beeldvorming blijkt dat de maatschappij uitgaat van een statisch cultuurbegrip. Hierdoor wordt het moeilijk om eenmaal gevestigde stereotypen te vervangen door nieuwe meer adequate beelden of de feitelijke stand van zaken van bepaalde groepen. De westerse negatieve beeldvorming over de islam, gaat terug op een lange voorgeschiedenis van ethocentrisme en is eveneens via opvoeding en onderwijs aan volgende generaties overgedragen (Shadid & Koningsveld, 1999).

In het boek 'Religie, cultuur en minderheden' worden de werken van Goes, Wiegiers en Slomp beschreven die de beeldvorming over de islam in de Nederlanden bestudeerd hebben. Goes behandelt een in Antwerpen verschenen boekje uit 1580 waarin de Profeet Mohammed als een leugenachtige, bedriegende crimineel wordt neergezet. Met als waarschijnlijke doel de bevolking katholiek te houden. Wiegiers laat zien dat de beeldvorming van de islam in de zeventiende eeuw toch een ontwikkeling heeft doorgemaakt. Het theologisch-politiek gekleurde beeld van de islam werd vervangen door een meer objectiever beeld, dat ontstond door het toegenomen contact tussen de 'islamitische' en de westerse wereld. Maar vooroordelen bleven. Slomp onderzocht de beeldvorming van de islam in missionaire communicatie. Hieruit blijkt dat zendelingen vooral via het beeld dat zij van God hebben de Koran verkennen en alleen dat aanvaarden wat volgens hen overeenkomt met het bijbelse beeld van God (Shadid & Koningsveld, 1999).

De discussie over de positie van de vrouw binnen de islam heeft volgens Buitelaar (Buitelaar, 2006) zijn wortels in de tijd van het imperialisme. In die tijd ontstond een beeldvorming van de oriënt. Deze is gebaseerd op tegenstellingen met het westen. 'Het oosten' kreeg positieve kenmerken als romantisch, exotisch, en mysterieus. Maar daar tegenover stonden negatieve kenmerken als, barbaars en gebrek aan civilisatie (Macfie, 2002). In deze voorstellingen van de oriënt namen vooral ideeën over de lage status van moslimvrouwen een belangrijke plaats in. Marjo Buitelaar schrijft dat "De agressieve onderdrukking van vrouwen, door moslimmannen, met de vrouwensluier als belangrijkste symbool, een belangrijke rol speelde in het betoog over de inferioriteit en het gevaar van de islam" (Buitelaar 2006, p.120). De hedendaagse discussie over de positie van moslimes is dus ontstaan in de tijd waarin de vrouwen 'verlost' moesten worden van hun barbaarse mannen door koloniale inmenging.

1.2.3 De positie van moslimes in Nederland

In opdracht van het Sociaal Cultureel Planbureau (SCP) deed Kreuzekamp e.a. onderzoek naar de sociale positie van de allochtone vrouw in Nederland. Hieronder worden enkele belangrijke gegevens genoemd die uit dit onderzoek naar voren kwamen. In Nederland wonen ongeveer 150.000 Marokkaanse en 170.000 Turkse vrouwen. Van deze beide groepen geeft zo'n 95% aan moslim te zijn. Er zitten grote verschillen tussen de vrouwen van de eerste en van de tweede generatie. Turkse en Marokkaanse vrouwen die naar Nederland als gastarbeider of in het kader van gezinshereniging kwamen hebben veelal

geen basisonderwijs genoten. Sommige werkten een aantal jaar tot het moment dat er kinderen kwamen. Vanaf dat moment waren haar voornaamste taken zorg voor kinderen en het huishouden en was er sprake van een traditionele rolverdeling. Turkse en Marokkaanse vrouwen onder vijftig jaar, veelal de tweede generatie, zijn vaak beter opgeleid dan hun ouders. Een derde beschikt over een mbo-2 opleiding of havo/vwo diploma (Kreuzenkamp, 2006). Bovendien spreken ze de Nederlandse taal veel beter. Toch blijft er nog een grote achterstand op de autochtone vrouwen.

Opleiding is vaak een grote bepalende factor voor zowel de economische als de sociale positie. Hogeropgeleiden blijven vaak langer actief op de arbeidsmarkt en hebben een betere economische positie. Verder blijkt dat lageropgeleiden minder deelnemen aan vrijetijdsactiviteiten, dat zij minder actief zijn in maatschappelijke organisaties en minder deelnemen aan vrijwilligerswerk. Ook geldt verder hoe hoger de opleiding hoe moderner de taakverdeling in het huishouden (Schnabel, 2005). Zoals hierboven is beschreven blijkt uit het onderzoek het SCP dat de opleiding van moslimes achterblijft ten opzichte van de autochtone vrouw. Te verwachten valt dat zij daardoor ook over het algemeen minder actief zal zijn in de maatschappij en er sprake van een traditionele taakverdeling in huis kan zijn. Door traditionele opvattingen, zal haar man, vader of broer meer controle hebben over haar dagelijks leven, en (mee)bepalen waar ze wel of niet komt.

En dan is er nog die discussie over de hoofddoek die in Nederland veel aandacht krijgt als het om de positie van de moslima gaat. Ruby (2005) stelt dat in Canada, met name door invloed van de media, de hoofddoek gezien wordt als symbool voor vrouwenonderdrukking; 'De hoofddoek beperkt de bewegingsvrijheid'. In Europa is de discussie over hoofddoeken begonnen in het Franse stadje Creil waar drie meiden na de zomervakantie hun hoofddoek in de klas weigerden af te nemen (Vanderwaeren, 2005 p.26). Sindsdien hebben er zich talloze van dit soort incidenten voorgedaan. Twijfel ontstond bij de autochtone gemeenschap over de vrije wil van de islamitische meisjes bij het dragen van een hoofddoek. Ook in Nederland leidt het hoofddoekje nog wel eens tot commotie. Saharso (2003) deed onderzoek naar cultuur, tolerantie en gender in Nederland. In haar onderzoek beschrijft ze in case waarin een werknemer, een docente en een werkgever met elkaar in conflict komen, omdat de werknemer, een moslima een hoofddoekje wil dragen. De schooldirecteur is het hier niet mee eens en de zaak verscheen voor de commissie van gelijke rechten. Uiteindelijk won de docente de zaak en mocht zij met hoofddoekje gaan lesgeven.

Veel moslimes claimen dat de hoofddoek hen juist emancipeert, dat ze hierdoor een eigen identiteit krijgen, dat ze door de hoofddoek controle krijgen over hun lichaam en dat de hoofddoek hen het gevoel geeft bij de moslimgemeenschap te behoren (Ruby, 2005; Vanderwaeren, 2005). De keuze om een hoofddoek te gaan dragen is ook een weloverwogen beslissing, van een langdurig proces.

Niet alleen autochtonen hebben vooroordelen over moslimes, Vanderwaeren concludeert dat de islamitische gemeenschap ook bepaalde verwachtingen van vrouwen met een hoofddoek heeft. Bij het dragen van een hoofddoek hoort een bepaald gedrag en een bepaalde verantwoordelijkheid. Sommige (niet hoofddoekdragende) moslimes, vinden dat vrouwen die een hoofddoek dragen bewondering verdienen. De hoofddoek is voor islamitische vrouwen de manier om te bewijzen dat ze wel onafhankelijk en geëmancipeerd zijn. Ze zijn tenslotte in staat om de verleidingen van de autochtone wereld te weerstaan (Vanderwaeren, 2005).

Het dragen van een hoofddoek verwijst dus naar een sociale stijging binnen de gemeenschap. Ook dwingt het respect af. Tot voor kort was het publieke domein het terrein van mannen, en werd het niet 'fatsoenlijk' gevonden als een vrouw zicht daar begaf. Vrouwen die rechten opeisen die traditioneel gezien alleen met mannen worden geassocieerd, zoals een hoge opleiding, werk buitenshuis, bidden in de moskee, zouden makkelijk het verwijt kunnen krijgen zicht te 'westers' of 'onislamitisch' te gedragen. Zulke verwijten zijn moeilijker te maken tegen iemand die een hoofddoek draagt (Buitenlaar, 2006).

Toch blijft er een tegenstrijdigheid bestaan in het dragen van een hoofddoek en de vrijheid die hiermee gepaard gaat. Juist omdat familie en gemeenschap er bepaalde verantwoordelijkheden aan hechten. Zo'n hoofddoek kan dan een grote barrière vormen

voor de vrijheid en mobiliteit van vrouwen en juist beperkingen opleveren. Daar komt ook bij dat de sociale druk erg groot is. Niet alleen de islam of de culturele traditie maar vooral de sociale druk op minderheden, draagt bij tot het inperken van Turkse en Marokkaanse vrouwen in de samenleving. Vanderwaeren schrijft dat leden van dezelfde gemeenschap elkaar in de gaten houden, onderling met elkaar praten en zich bemoeien met elkaars privé-aangelegenheden. Onder deze druk handelen ouders, maar ook echtgenoten emotioneel en irrationeel door hun dochters of vrouwen initiatieven buitenshuis te verbieden (Vanderwaeren, 2005).

1.3 Probleemstelling

Uit bovenstaande blijkt onder andere dat van een moslima verwacht wordt dat ze zich volgens de koran voornamelijk in de privé-sfeer zou moeten bevinden, en uit bescherming voor haarzelf haar lichaam in het openbaar dient te bedekken (Abdus Sattar, 1987). Verder blijkt dat (de meeste) moslima's die de hoofddoek dragen deze niet als onderdrukking zien, zoals vaak wordt beweerd, maar juist als middel om op andere plekken te komen die voorheen voor hen niet toegankelijk waren (Vanderwaeren, 2005). Er bestaan echter verschillen tussen de oudere en jongere generatie moslims. De jongere generatie is beter opgeleid en zal in theorie meer bij maatschappelijke activiteiten betrokken zijn en minder thuis blijven (Kreuzenkamp, 2006). Zij zijn in Nederland opgegroeid en hebben een andere cultuur meegekregen dan waarin de ouders zijn opgegroeid. Dit kan leiden tot onbegrip van beide kanten omdat men de normen en waarden van elkaar niet meer begrijpt. Ook kan het zijn dat de moslima akkoord gaat met de voor haar opgelegde grenzen door ouders of gemeenschap.

Interessant is daarom om te kijken naar welke betekenis de plekken uit het dagelijks leven van de moslima voor haar hebben. En in hoeverre zij zelf kan bepalen waar ze heen kan en mag gaan. Met 'betekenis van plekken' wordt niet alleen een letterlijke betekenis bedoeld, maar ook de beleving van en de binding met plekken.

Er wordt over het algemeen veel over moslima's geschreven, maar weinig met ze gepraat (d'Haenens & Bink, 2006). Maar in dit onderzoek zullen de plekken juist bekeken worden vanuit het standpunt van moslima's. De hoofdvraag luidt:

Welke betekenis hebben de plekken uit het dagelijks leven van de jonge (17-28jaar) moslima uit Friesland voor haar?

1.4 Doestelling en onderzoeksvragen

Het doel van het onderzoek is inzicht krijgen in de betekenis van de plekken uit het dagelijks leven van de moslima. En daarbij inzicht krijgen op de factoren die een rol spelen bij de plekken waar de moslima in haar dagelijks leven wel of niet komt. Ook zal er vervolgens gekeken worden naar de onderlinge verschillen die meespelen in het bezoeken van plekken tussen de moslima's onderling, bijvoorbeeld de mate van religieusheid en afkomst.

De hoofdvraag is daarom in de volgende deelvragen opgesplitst:

- *Hoe ziet het dagelijks leven van de moslima er uit?*
- *Op welke plekken vind de moslima het prettig om te komen? Waarom?*
- *Op welke plekken komt de moslima niet? Waarom?*
- *In hoeverre kan de moslima zelf bepalen waar ze heen gaat?*
- *Wat zijn de onderlinge verschillen tussen moslima's?*

1.5 Dataverzameling

De hoofdvraag en overige subvragen zullen beantwoord worden aan de hand van onderzoek dat wordt gesplitst in twee delen. Het eerste gedeelte betreft een literatuuronderzoek die tot uiting komt in Hoofdstuk 2. Het tweede gedeelte betreft het werkelijke onderzoek. Dit onderzoek zal bestaan uit interviews met moslima's tussen de 17 en 29 jaar van verschillende achtergronden. Voor deze leeftijdsgroep is gekozen omdat dit de periode van jongvolwassenheid is. In deze fase leert men min of meer definitief zijn plaats te vinden in het persoonlijke en in het maatschappelijke leven. Het is de leeftijd waarin meestal een partner gevonden wordt, en verkering, huwelijk dan wel het stichten van een gezin plaats vindt. In deze fase gaat men aan het maatschappelijke leven als volwassene deelnemen. Men ervaart wat men maatschappelijk gezien waard is en de basis wordt gelegd voor een eventuele carrière (Angenent, 2002). Het is dus interessant te kijken naar deze leeftijdsfase, bovendien heeft de onderzoeker affiniteit met deze groep aangezien zij zelf tot deze leeftijdsgroep behoort. Roald merkt op in haar boek 'Women in Islam, a western experience' dat moslims vaak als één groep beschouwt worden. Terwijl moslims van verschillende landen verschillen in gedrag en cultuur (Roald 2001). Wat moslims met elkaar delen, zijn een aantal religieuze instrumenten om het leven vorm en zin te geven. Er is niet voldoende gemeenschappelijke basis om van 'de' moslimcultuur te kunnen spreken (Buitenlaar 2006). Toch is in dit onderzoek niet gekozen voor moslima's van eenzelfde afkomst, maar voor vijf verschillende, namelijk Marokkaans, Turks, Pakistaans, Afghaans en Koerdisch. Bij het beantwoorden van de hoofdvraag zal op plekken waar dit van toepassing is de verschillen door afkomst benoemd worden net zoals andere verschillen die van belang zijn.

In totaal zijn er 13 interviews gehouden met moslima's die woonachtig zijn in Friesland. Er is voor deze regio gekozen ten eerste om praktische redenen, de onderzoeker is zelf woonachtig in deze regio. Ten tweede heeft er in deze regio nog geen onderzoek naar moslima's plaatsgevonden.

1.6 Opbouw onderzoeksverslag

In Hoofdstuk 2 zullen relevante theoretische concepten en eerder gedaan onderzoek met betrekking tot moslima's en plekken beschreven worden. In Hoofdstuk 3 worden de methoden beschreven die zijn gebruikt in dit onderzoek, namelijk het verkrijgen van respondenten, het interviewen en het analyseren. De uitkomsten van deze case-study zullen gesplitst worden in twee hoofdstukken. Hoofdstuk 4 beschrijft de uitkomsten wat betreft cultuur en islam en in Hoofdstuk 5 wordt meer ingegaan op de betekenis, het gebruik en de beleving van plekken. Tenslotte volgt in Hoofdstuk 6 de conclusie van het onderzoek waarin hoofdvraag beantwoordt zal worden.

H.2 Theoretisch kader

2.1 Inleiding

De culturele geografie bestudeert de relaties tussen mensen en plaatsen. Plekken hebben voor mensen uit verschillende culturen andere betekenissen. Hierdoor gaan mensen op verschillende manieren met plaatsen om. In deze scriptie wordt onderzocht wat de plekken uit het dagelijks leven van de moslima voor haar betekenen. Hierbij zullen onder andere zowel fijne plekken als plekken van angst aan bod komen. In dit hoofdstuk zullen met name begrippen en ideeën rondom de betekenis van plekken aan de orde komen. Hieruit zal blijken dat aan plekken zowel positieve als negatieve associaties zitten. Maar allereerst zal er kort ingaan worden op het begrip cultuur.

2.2 Cultuur en Identiteit

Het menselijk handelen wordt bepaald door de cultuur waarin je opgroeit. "*Culture is the system of shared meanings which people who belong to the same community, group or nation use to help them interpret and make sense of the world*" (Hall, 1996). Cultuur is het raamwerk dat mensen gebruiken om betekenis te geven aan de wereld om hen heen en aan hun plek in de wereld. Het wordt sociaal geproduceerd, het wordt door mensen doorgegeven, en is hierdoor veranderlijk (Knox & Marston, 2004). Shadid en Koningsveld (1999) beschrijven dat cultuur binnen de wetenschappelijke discours een dynamisch proces is. Echter in de populaire discours wordt cultuur als onveranderlijk opgevat. Cultuur is in deze opvatting statisch en onaantastbaar. Hierdoor is de beeldvorming die door de maatschappij van een cultuur wordt gevormd niet veranderbaar en blijven vooroordelen en stereotypen over een bepaalde groep mensen, bestaan (Shadid & Koningsveld 1999). Er wordt bijvoorbeeld veel gesproken en geschreven over hoofddoekjes. Bijna iedereen heeft hier wel een mening over. En ondanks dat uit de meeste onderzoeken blijkt dat moslima's vrijwillig een hoofddoekje dragen (Ruby, 2005; Saharso, 2003; Vanderwaeren, 2005), blijft er het vooroordeel in de maatschappij dat vrouwen ertoe gedwongen worden bestaan.

Dé islamitische cultuur bestaat dus ook niet. Religie maakt dan wel deel uit van cultuur, maar kan nooit alle details van het dagelijks leven beschrijven. De islam als religie bestaat, zoals in Hoofdstuk 1 is genoemd, uit een verzameling basisteksten die moslims als gezaghebbend beschouwen. Een moslim zijn is het toepassen van deze basisteksten in je eigen culturele en persoonlijke context (Buitenlaar 2002). Wat moslims dus met elkaar delen zijn een aantal religieuze instrumenten die het leven vorm geven. Maar ieder maakt zijn eigen opvattingen en interpretaties dus dé moslimcultuur is er niet. Bovendien is het moslim-zijn niet iemands enige identiteit. Want iemand is ook nog een man of vrouw, timmerman of kapster, jong of oud, gehuwd of ongehuwd en rijk of arm. Daarnaast komen moslims uit verschillende etnische groepen en gemeenschappen. Dit alles bepaald hoe iemand de islam beleefd en wat hij of zij er mee doet.

Dat moslims zichzelf identificeren als moslim hoeft niet altijd iets te maken hebben met zijn of haar religieuze gevoelens. Gescheiden van vaderland en eigen cultuur, en terecht komen in een vreemde omgeving waar je als buitenlander als 'de ander' (the other) wordt getypeerd, 'dwingen' veel moslims zichzelf te definiëren als moslim. Terwijl in andere omstandigheden, bijvoorbeeld in het vaderland, zij zich niet zo zouden identificeren. In zo'n geval wordt de islam een contrast waarin de moslim zich onderscheidt van 'de wij', dus de meerderheid (Roald, 2001).

2.3 Plekken

Een plek is een zeer ruim begrip dat vaak in het dagelijks taalgebruik voorkomt, het is zowel simpel als gecompliceerd. Een plek kan verwijzen naar een locatie, maar ook naar een (sociale) positie (Cresswell, 2004 ; Holloway & Hubbard, 2001). Plekken zijn het decor voor het dagelijkse leven van mensen en hun sociale relaties. Dé plaats voor innovatie, verandering, verzet en conflict. Ze hebben een sterke invloed op de fysieke gezondheid van mensen en hun mogelijkheden en levensstijlkeuzes. Dit alles bij elkaar maakt dat plaatsen sociaal geconstrueerd worden en verschillende betekenissen hebben voor verschillende groepen voor verschillende doelen (Knox & Marston, 2004).

Volgens David Ley en andere sociaal geografen is de toevoeging van de menselijke ervaring, het gevoel en de emotie zeer belangrijk bij het begrijpen van de relatie tussen mensen en plekken (Holloway & Hubbard, 2001). Plaatsen kunnen bijdragen aan het collectieve geheugen van mensen, ze kunnen machtige, emotionele of culturele symbolen worden. Plekken als Ayers Rock of het Colloseum kunnen gezien worden als publieke symbolen. Ze worden door een specifieke groep mensen op dezelfde manier beleefd. Naast publieke plekken kunnen plekken voor mensen ook een persoonlijke betekenis hebben, de 'sense of place'. Het gaat bij 'sense of place' om het individuele, de belangrjkheid voor een persoon, een individu, zelf. Tuan gebruikt het woord 'topophilia' om aan te duiden dat mensen een emotionele behoefte hebben om zich te identificeren met persoonlijke plekken, letterlijk "liefde voor plaats". Een gevoel dat iemand zowel fysiek als emotioneel op zijn of haar 'plek' is of 'thuis' voelt is een teken dat die persoon een emotionele band heeft met die plek (Holloway & Hubbard, 2001).

Naast het feit dat iemand zich aan plekken kan binden, kan iemand ook een afkeer hebben voor bepaalde plekken. Tuan gebruikt hiervoor het woord topophobia, angst voor een plek. Mensen kunnen verschillende angsten hebben en daardoor verschillende plekken een angstige betekenis toekennen. Angst is een emotie die over het algemeen geassocieerd wordt met van huis zijn, op plekken waar je voelt dat je niet hoort. Het je niet op je gemak voelen komt door het idee dat er andere mensen horen op die plek, dat 'anderen' de plek 'claimen' en bepalen wat er gebeurt. Een andere veel voorkomende angst is angst voor het donker (Tuan, 1980). In de volgende paragraaf wordt op deze angsten terug gekomen.

Een plek is niet alleen gewoon een ding óp de wereld maar een manier om iets te begrijpen ván de wereld. Mensen en plekken beïnvloeden elkaar wederzijds. Kijken via plekken is een manier om de wereld te zien, te kennen en te begrijpen. We zien werelden van betekenis, verbinding en beleving. Maar kijken naar de wereld via plekken leidt ook tot het buitensluiten van mensen, xenofobie en racisme (Cresswell, 2004). Het uitsluiten van anderen van een bepaalde ruimte is te vergelijken met territoriumgedrag. Een territorium wijst naar een stukje geografische ruimte dat wordt geclaimd door iemand, een groep of een institutie (Storey, 2001). Het laat zien dat er ongelijke sociale relaties op verschillende schalen bestaan, waarin sommige mensen de ruimte, een plek, controleren op wat er wel of niet mag in hun territorium (Holloway & Hubbard 2001; 1997; Winchester, 2003). In de volgende paragraaf wordt hier verder op ingegaan.

2.4 Uitsluiting

Mensen zijn (van nature) bang voor anderen of vreemden. Angst en vrees voor andere mensen in de stad hebben geografische consequenties. Door angst gaan mensen apart van elkaar wonen. De middenklasse scheidt zich af van de arbeidersklasse. Dit leidt niet alleen tot klassenscheiding, maar vaak ook tot raciale scheiding (Sibley, 1997). In veel stedelijke gebieden in Noord-Amerika en Europa zijn wijken met hoge concentraties van specifieke etnische groepen, de 'zwarte' wijken of 'ghetto's'. Verschillende factoren zoals de angst voor het onbekende, een vijandigheid naar 'de ander' afwijkend van de dominante groep én de economische reden dat migranten banen zouden inpikken liggen hieraan ten grondslag (Storey, 2001). Vooral de angst voor de ander, voor vreemden,

mede veroorzaakt door stereotypen, veroorzaakt racisme en uitsluiting. Veel studies laten zien dat bijvoorbeeld blanke vrouwen die leven in etnisch gemêleerde wijken de neiging hebben verkrachting toe te wijzen aan racistische kenmerken en dus een overdreven angst voor bepaalde etnische minderheden hebben (Plain, 2001). In het onderzoek van Peleman gaven Marokkaanse vrouwen aan soms niet meer naar buiten te gaan, maar thuis te blijven omdat ze door blanke mensen gediscrimineerd, genegeerd of uitgescholden worden. Verder beschrijft ze een algemene uitsluiting en discriminatie bij het vinden van werk, het inschrijven bij scholen, en bij het vinden van woonruimte, voor moslima's die een hoofddoek dragen is dit alleen maar erger (Peleman, 2003).

Plaats en ruimte zijn niet alleen gescheiden door ras en klasse maar ook door gender. Veel plekken zijn 'gendered' dat wil zeggen het zijn mannen of vrouwenplekken. In (voormalige) patriarchale samenlevingen worden vrouwen gemarginaliseerd en ontstaat er een scheiding tussen privé, de plek voor vrouwen en publiek, de plek voor mannen. Het meeste simpele voorbeeld is dat dé plek voor vrouwen 'thuis' is (Storey, 2001; Domosh & Seager, 2001). Een reden voor de afwezigheid van vrouwen op sommige plekken is discriminatie of actieve ontmoediging met het idee dat vrouwen voor bepaalde activiteiten niet geschikt zouden zijn of niet passend bij hun gedrag. Maar deze ideeën worden geheel cultureel bepaald. Hoewel de gelijkheid van vrouwen en mannen in onze samenleving nu meer geaccepteerd is blijven bepaalde traditionele rolverhoudingen bestaan (Storey, 2001; Domosh & Seager, 2001). Voor migranten uit patriarchale samenleving is deze rolverdeling nog sterker aanwezig. Dit blijkt onder andere uit onderzoek van het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP). Deze brengt, vaak in opdracht van het ministerie, rapporten uit over de stand van zaken wat betreft etnische minderheden en hun positie. Bijvoorbeeld de "Sociale Atlas van vrouwen uit etnische minderheden" (Kreuzenkamp, 2006) waarin de maatschappelijke positie en participatie van vrouwen van etnische minderheden, waaronder de Turkse en Marokkaanse moslima uitgebreid wordt beschreven. Uit dit onderzoek blijkt ook dat moslims over het algemeen traditioneel zijn ingesteld, hierbij komt het huishouden op de vrouw aan en betaalde arbeid op de man. In deze situatie is het huis, dus privé een vrouwenplek en publiek de plek van de man. De tweede generatie is echter al minder traditioneel dan de eerste. Maar zoals in Hoofdstuk 1 al aan de orde kwam, wordt door sociale druk van de gemeenschap initiatieven buitenshuis voor dochters en vrouwen door ouders en echtgenoten verboden (Vanderwaeren, 2005). En uit onderzoek van Peleman (2003) onder zeventien Marokkaanse vrouwen in Antwerpen blijkt dat de vrouwen heel bewust hun plekken kiezen in hun dagelijks leven. Vanuit hun cultuur en de islam die hierin verweven zit, is de plek van de vrouwen niet een publieke plek. En verhalen over mishandeling en thuis 'gevangen' zitten zijn bekend. De eer van de familie hangt af van de vrouw en zij moet haar positie kennen. Plekken waar ze zich zonder angst kunnen vertonen zijn de grote supermarkten, open ruimtes buiten, en op plekken waar alleen vrouwen komen. Maar op vele andere plekken in de wijk worden de vrouwen in de gaten gehouden door Marokkaanse mannen. De vrouwen kennen de strategische (bespied)plekken van de mannen en proberen deze te vermijden. Velen proberen, uit het zicht van de dominante mannen, op andere plekken in de stad toch leuke dingen te gaan doen of eigen vrouwenorganisaties op te richten (Peleman, 2003).

Een ander cruciaal aspect van de relatie tussen vrouwen en plekken is dat vrouwen sommige plekken als onveilig bestempelen. Veel vrouwen voelen zich niet veilig op bepaalde publieke plaatsen, met name 's nachts. Deze straten, steegjes en parken worden voor vrouwen plekken waar ze zich bedreigd voelen, omdat ze bang zijn voor aanvallen van mannen. Vrouwen zetten de angst voor mannen om in een angst voor plekken. Vrouwen zijn geconditioneerd in door mannen gedomineerde ruimtes te zien als onveilig, vooral 's nachts. Vrouwen gaan klaarblijkelijk akkoord met de door mannen gedomineerde ruimtes door ze te vermijden (Storey, 2001; Domosh & Seager 2001). Als vrouw 'hoor' je bijvoorbeeld niet 's nachts alleen op straat te zijn, dat is vragen om moeilijkheden. Het paradoxale van deze angst is, dat de meeste geweld tegen vrouwen thuis in de huiselijke sfeer plaatsvindt en niet op straat. Een stad zou juist volgens feministische schrijvers een plek zijn van mogelijkheden en plezier en niet een plek om bang van te zijn (Plain, 2001).

2.5 Transgressie

'De ander', die niet dezelfde levensstijl of uiterlijk heeft als de heersende machtige groep op die plek, zal proberen het gebruik van de ruimte van de heersende groep te bevechten in strijd met de dominante normen. Dit heet transgressie, letterlijk het overschrijden van geografische en sociale grenzen. Dit gebeurt wanneer individuen of groepen die eigenlijk 'out of place' (er niet thuis) zijn, de strijd aangaan tegen vanzelfsprekende verwachtingen over wie of wat waar zou moeten horen (Holloway & Hubbard, 2001). Soms gebeurt dit door zich aan de meerderheid aan te passen om op te gaan in de massa. Verschillende mensen hebben niet het ideale, standaard, normale, gezonde, heteroseksuele (blanke) lichaam waarmee ze zich in elke ruimte zouden kunnen begeven, waardoor ze op bepaalde plekken niet thuis horen. Gemarginaliseerde individuen komen door middel van 'coping strategies' dicht in de buurt van het 'normale' komen en zo geografische grenzen overschrijden (Holloway & Hubbard, 2001). Zo kunnen lesbische vrouwen zich heel vrouwelijk gaan kleden de "lipstick lesbian" en homo's juist heel stoer "gay skinhead" (Winchester, 2003). Door bijvoorbeeld je zo te kleden als de rest, dus door bijvoorbeeld geen hoofddoekje te dragen val je minder op in de massa en wordt je beter geaccepteerd.

Bij het overschrijden van sociale grenzen gaat het bijvoorbeeld om activiteiten die gedaan worden terwijl deze niet geaccepteerd zijn binnen de gemeenschap. Uit het onderzoek van Peleman kwam naar voren dat Marokkaanse vrouwen de strategie 'naar een ander buurt of stad gaan' hebben ontwikkeld. Hierdoor kunnen ze dingen als winkelen en met de kinderen naar een speelplaats gaan in vrijheid doen omdat ze niet gezien worden door de Marokkaanse mannen uit hun eigen wijk (Peleman, 2003).

2.6 Conclusie

In dit hoofdstuk zijn de ideeën en concepten met betrekking tot plekken besproken. Hierin is beschreven welke invloed mensen op plekken kunnen hebben en andersom. Er is aan de orde gekomen dat plekken zowel fijne als angstige gevoelens kunnen opwekken en dat deze per persoon en cultuur kunnen verschillen. Verder is gebleken dat groepen mensen bepaalde plekken claimen. Anderen die niet tot die groep behoren worden van die plekken uitgesloten en zullen zich niet op hun gemak voelen wanneer ze die plekken betreden.

In de het volgende hoofdstuk wordt de methode van onderzoek beschreven. In de daarop volgende hoofdstukken zullen de uitkomsten van het onderzoek naar moslimes en hun betekenis van plekken aan de hand van de theorie uit Hoofdstuk 1 en dit hoofdstuk beschreven en bediscussieerd worden.

H.3 Methoden van onderzoek

3.1 Inleiding

De vraag die centraal staat in dit onderzoek is: *Welke betekenis hebben de plekken uit het dagelijks leven van de jonge moslima uit Friesland voor haar?* Om deze vraag en de overige subvragen te kunnen beantwoorden is het onderzoek in tweeën gesplitst. Het eerste gedeelte betreft een literatuurstudie die tot uiting is gekomen in de Hoofdstukken 1 en 2, hierin zijn de theorieën en ideeën rondom plaatsbetekenis en rondom de positie van moslima's beschreven. In dit hoofdstuk wordt de opzet van de casestudy beschreven. Er zal ingegaan worden op de onderzoeksmethode interviewen, het benaderen van de respondenten en het analyseren van de gegevens.

3.2 Interview

Door middel van interviews is een kwalitatief onderzoek uitgevoerd om een beeld te schetsen van de betekenissen van plekken voor moslima's in hun dagelijks leven. Bij interviews gaat het om het inwinnen van kennis, houdingen, attitudes of opinies (Baarda & de Goede, 2001). Het voordeel van deze benadering is dat het op mensen is gericht, het staat toe om respondenten hun eigen verslag van hun belevingen te beschrijven en uit te leggen (Flowerdew & Martin, 1997). Anders dan bij een enquête is het doel van een interview niet om representatief te zijn, maar om te begrijpen hoe individuen betekenis geven aan hun leven. De nadruk ligt op het overwegen van de betekenissen die mensen toekennen aan hun leven en hoe deze processen tot stand komen in sociale context. Daarom is deze onderzoeksmethode zeer geschikt voor dit onderzoek.

Het persoonlijke karakter en de manier van interviewen van de onderzoeker betekent dat interviews nooit door een andere onderzoeker hetzelfde kan worden gedaan. Het kan alleen bekrachtigd worden door gelijksoortige studies of aanvullende technieken (Flowerdew & Martin, 1997). Daarnaast blijven onderzoekers mensen. Stanley en Wise, twee sociologen schrijven hier het volgende over: *"Whether we like it or not, researchers remain human beings complete with all the usual assembly of feelings, failing and moods. And all of those things influence how we feel and understand what is going on. Our consciousness is always the medium through which the research occurs; there is no method or technique of doing research other than through the medium of the researcher"* (Stanley & Wise, 1993 blz.157).

Naast alle voordelen van interviewen zijn er ook een aantal nadelen. Het kan zijn dat de informatie die het oplevert niet betrouwbaar is. Mensen kunnen net zoals bij andere onderzoeksmethoden een positiever beeld van zichzelf geven dan in werkelijkheid het geval is of een 'sociaal wenselijk' beeld geven, waarvan zij denken dat jij zou willen krijgen (Baarda & de Goede, 2001; Flowerdew & Martin, 1997). Daarnaast krijg je bij het interviewen net als bij vrijwel alle methoden van dataverzameling te maken met non-respons. Het komt er dus op neer dat mensen die wél bereid zijn om mee te doen aan een interview, tot een selecte groep behoren, waardoor er een vertekend beeld kan ontstaan (Baarda & de Goede, 2001).

Verder is het belangrijk om het verschil tussen interviewer en respondent te erkennen. Dingen als gender, klasse, ras, nationaliteit en leeftijd spelen een rol in het onderzoek. Dezelfde achtergrond of dezelfde identiteit als de informant kan een positief effect hebben. Hierbij moet er wel opgelet worden dat de respondent niet alles als vanzelfsprekend voor de onderzoeker gaat zien, hierdoor kan belangrijke informatie gemist worden. De onderzoeker zal in dit geval vaak moeten doorvragen. Ook is het makkelijker om iemand te interviewen waarin je geïnteresseerd bent en met wie je 'iets' deelt (Flowerdew & Martin, 1997).

Er kunnen zowel gestructureerd als ongestructureerd interviews gehouden worden. Gestructureerd wil zeggen dat van tevoren precies bekend is wat voor informatie nodig is. Er worden dan gerichte vragen gesteld. Ongestructureerd houdt in dat niet precies vaststaat wat voor informatie de onderzoeker wil hebben en vooral niet wat voor soort informatie hij/zij zal krijgen. Het is afhankelijk van de complexiteit van het onderwerp en voorkennis of iemand voor een gestructureerde dan wel een ongestructureerde wijze van informatie verwerven kiest (Baarda & de Goede, 2001). In dit onderzoek is voor een gestructureerde methode gekozen.

Een interview wordt vaak begonnen met sociaaldemografische gegevens. Vervolgens met neutrale 'warming-up' vragen (Baarda & de Goede, 2001; Flowerdew & Martin, 1997). In dit onderzoek gaan de warming-up vragen over de religie van de vrouwen, waardoor er een indruk wordt gekregen van wat de islam in het dagelijks leven voor hen betekent. Vanaf daar wordt er overgegaan tot de kern van het onderzoek, de plekken in het dagelijks leven. De respondenten kunnen hierbij vertellen over hun eigen plekken in hun dagelijks leven waarbij plekken van angst, plekken van uitsluiting en plekken met een thuisgevoel aanbod komen. Vervolgens worden plekken aan de hand van kaartjes aan de respondenten voorgelegd, waarbij ze kunnen aangeven hoe vaak ze er komen en wat hun gevoel er bij is. Door middel van kaartjes worden sommige onderwerpen makkelijker bespreekbaar (Flowerdew & Martin, 1997). Op blz. 21 staat figuur 3.1 *Kaartjes met plekken*, een afbeelding met kaartjes met daarop de verschillende locaties.

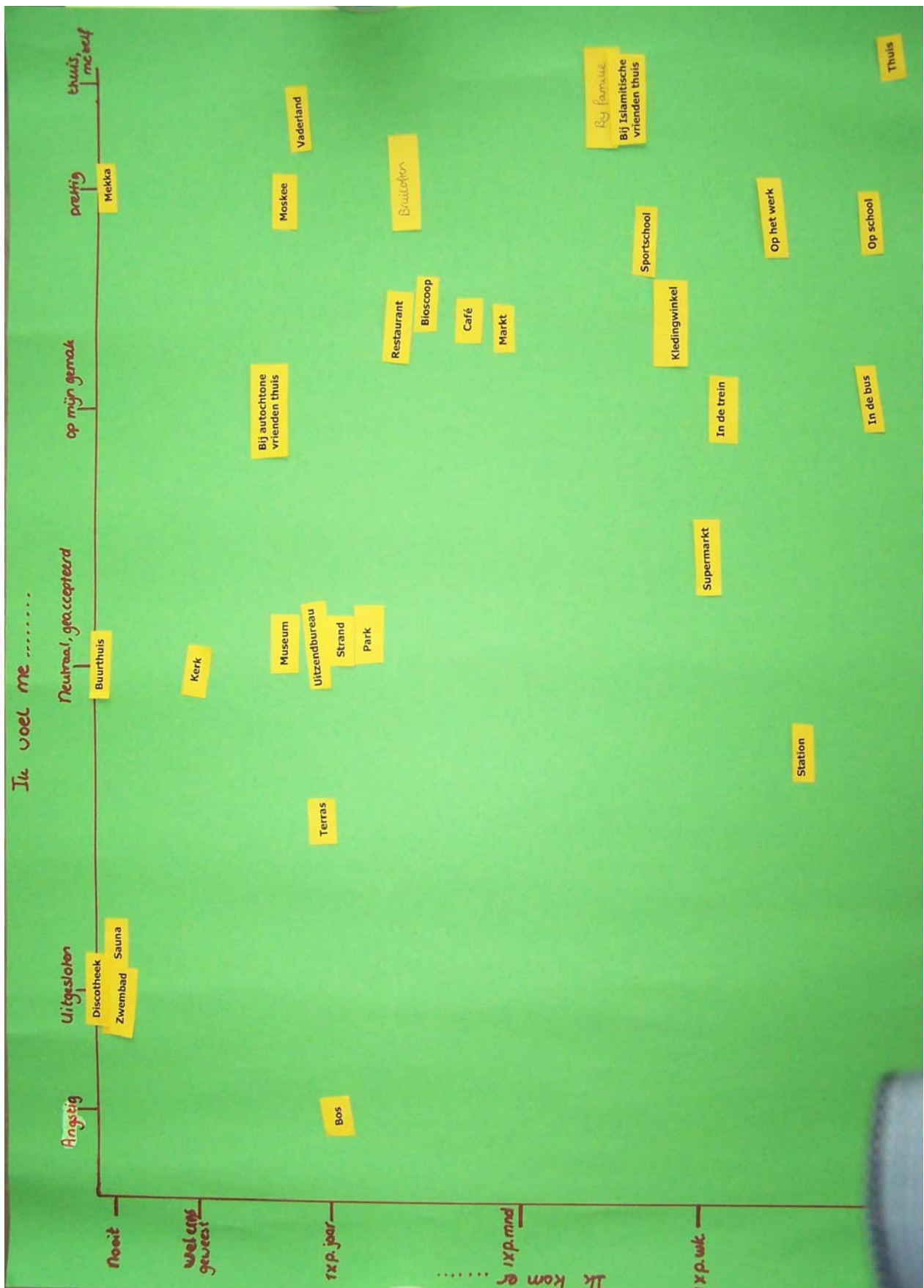
Na de kaartjes wordt gevraagd naar een plek die de respondenten zouden willen creëren in hun omgeving als ze daar de kans voor kregen. Dit om in te zien welke plek van betekenis is en door de respondenten gemist wordt. Tenslotte wordt gevraagd naar hoe de respondenten hun toekomst zien en of ze nog iets willen toevoegen aan het interview. In bijlage 1 zitten het complete interview.

3.3 Respondenten

Flowerdew geeft aan dat er verschillende manieren zijn om aan respondenten voor interviews te komen. Via een vragenlijst, 'cold calling', 'gatekeepers', of 'snowballing'. (Flowerdew & Martin, 1997). Een vragenlijst en een cold calling vielen voor dit onderzoek af, omdat bij dit onderzoek een specifieke groep nodig is die niet op die manier te bereiken is. Er is geprobeerd om respondenten te benaderen via gatekeepers, individuen die binnen een organisatie respondenten kan benaderen. Helaas verliep dit zeer moeizaam, of omdat de vrouwen niet binnen de doelgroep vielen, of omdat de vrouwen die wel geschikt waren er niks voor voelde om geïnterviewd te worden.

Snowballing, het via via aan contacten komen werd de manier om aan respondenten te komen. Bij snowballing wordt aan het eind van het interview gevraagd of diegene nog iemand weet die geïnterviewd wil worden. Dit werkt goed omdat mensen dan vertrouwen hebben in de interviewer doordat de vorige respondent hier over vertelt heeft en bovendien respondenten contact hebben met de mensen uit de doelgroep. Het is echter belangrijk dat er meer contactpunten worden gestart, zodat bij het onderzoek verschillende, onafhankelijke respondenten, worden gebruikt (Flowerdew & Martin, 1997).

Een tabel met het overzicht van alle respondenten staat op pagina 22. Zij zullen om privacyredenen niet bij hun echte naam worden genoemd. In de tabel staat 'gezin' voor de situatie waarin de respondent nog in het ouderlijk huis woont met broer(s) dan wel zus(sen). S.R.V.G. betekent Single, Relatie, Verloofd of Getrouwd. Waarbij Rel.g.v.g Relatie geheim voor gemeenschap betekent, hierbij weten ouders en broers en zussen het dus wel. Bij Rel.g.v.v. is de relatie geheim voor vader, en weten alleen moeder en eventuele zussen het. Bij opleiding staat vijf keer 'af.', dat houdt in dat de opleiding is afgerond. De rest van de respondenten is nog met de studie bezig. Alle respondenten zijn woonachtig in Friesland.

Figuur 3.1; Kaartjes met plekken

C.nr.	Naam	Leeftijd	Woont	Afkomst	S.R.V.G.	Geboren in	Opleiding	Werk	Hoofddoek	Bijzonderheden
1	Chaima	21	met man	Afghaans	Getrouwd	Duitsland	MBO af	Bijbaan	Nee	9mnd in Ned
2	Imane	22	met familielid	Pakistaans	Single	Pakistan	WO af.	Nee, wel op zoek	Ja	10 jr in Ned, nu in UK
3	Aïsha	27	Gezin	Turks	Verloofd	Nederland	HBO af.	Fulltime	Nee	
4	Tügba	25	Gezin	Turks	Single	Nederland	HBO af.	Fulltime	Ja	Sinds 4 mnd hoofddoek
5	Dina	28	met man	Pakistaans	Getrouwd	Pakistan	HBO af.	Nu niet, ivm ziekte	Nee, wel sjaal	20jr in Ned, 1zoonkje 6mnd
6	Ayşe	19	Gezin	Turks	Rel.g.v.g.	Nederland	MBO	Bijbaan	Nee	
7	Tourea	20	Gezin	Marokkaans	Single	Nederland	MBO	Nee	Nee, poging	
8	Sara	18	Gezin	Marokkaans	Single	Nederland	MBO	Bijbaan	Ja	
9	Khadija	20	met familielid	Marokkaans	Rel.g.v.v.	Nederland	MBO	Bijbaan	Nee	
10	Büyra	23	Gezin	Turks	Rel.g.v.v.	Nederland	MBO	Bijbaan	Nee	
11	Merve	21	Gezin	Turks	Verloofd	Nederland	MBO	Bijbaan	Nee	
12	Lina	19	Gezin	Marokkaans	Single	Nederland	MBO	Bijbaan	Ja	
13	Dilan	17	Gezin	Koerdisch	Single	Irak	MBO	Nee	Nee	Woont in AZC

Tabel 3.2 Gegevens respondenten

3.4 Analyseren

Alle interviews worden met een voice-recorder opgenomen. Vervolgens worden deze tapes letterlijk uitgetypt. Dit is van belang omdat de interviews gaan over de betekenis en beleving van plekken uit het dagelijks leven en dus om het waarom en hoe (Flowerdew & Martin, 1997).

Er zijn verschillende analyseprogramma's en in dit onderzoek is gekozen om gebruik te maken van QSR Nudist 4. Dit is een analyseprogramma dat ondersteunt bij het analyseren van stukken tekst, zoals bijvoorbeeld interviewtranscripten. Elke zin of alinea kan bij dit programma onder een thema geplaatst worden. Op deze manier krijg je een ordening in de hoeveelheid teksten en kan je eenvoudig analyseren. Per thema staat alles wat de respondenten hebben gezegd bij elkaar en kunnen overeenkomsten en verschillen eenvoudig bekeken worden.

Dit onderzoek wordt op de volgende thema's geanalyseerd: Islam; Nederland; Vaderland; Leven in twee culturen; Plekken: dagelijkse plekken, prettige plekken, angstige plekken, gemiste plekken; Beperkingen en Mogelijkheden: Religie, gemeenschap, ouders, mobiliteit.

Hieronder staat figuur. 3.3 *Tekstanalyse* een afbeelding van een stukje analyse over de plek 'thuis' als onderdeel van 'prettige plekken'.

```

+++ ON-LINE DOCUMENT: Büşra
+++++
[Büşra : 202 - 202 ]
Ik voel me vooral thuis veilig, gewoon bij mijn moeder.

+++++
+++ ON-LINE DOCUMENT: Lina
+++++
[Lina : 20 - 20 ]
Thuis ben ik dagelijks. Voel ik me echt mijn zelf.
...
[Lina : 474 - 476 ]
Waar ik me echt lekker thuis voel, dat is gewoon mijn eigen huis.
En daar kan ik gewoon doen en laten wat ik wil. Zitten en liggen op de
bank, slapen wanneer ik wil. Drinken, eten, ik ben gek op eten. Eten hoe
je wil.
Of je nou morst of niet, of knoeit.

+++++
+++ ON-LINE DOCUMENT: Khadija
+++++
[Khadija : 492 - 492 ]
Ik voel me mezelf hier in Nederland. En thuis natuurlijk ook.
...
[Khadija: 538 - 538 ]
Thuis, ben ik dagelijks, daar ben ik echt mezelf.

+++++
+++ ON-LINE DOCUMENT: Merve
+++++

[Merve : 134 - 134]
Ik voel me mezelf thuis. Daar kan ik doen wat ik wil.

+++++
+++ ON-LINE DOCUMENT: Rojin
+++++
[Rojin : 136 - 136 ]
Ik vind school eigenlijk leuker dan mijn huis. In mijn huis is het altijd
stil. Soms denk ik wel eens dat ik gewoon niet besta. Want mijn ouders
zijn gewoon stil door de stress en dat soort dingen.

+++++
+++ ON-LINE DOCUMENT: Tourea
+++++
[Tourea : 11 - 11 ]
Thuis voel ik me heel goed ben ik echt mezelf.
...
[Tourea: 261 - 261 ]
Ik voel met het meeste thuis thuis.

```

Figuur 3.3; Tekstanalyse

3.5 Reflectie

Tegenwoordig wordt er relatief veel onderzoek naar gemarginaliseerde groepen gedaan. Zij krijgen hierdoor de kans om hun stem te laten horen, maar aan de andere kant wordt gezegd dat dit een soort van academisch voyeurisme is waarin de gemarginaliseerde groepen behandeld worden als 'exotic others' (Flowerdew & Martin, 1997). Aangezien er veel over moslimes wordt gesproken en weinig met (d'Haenens & Bink, 2006, p.360) en tijdens de interviews dit bij enkele respondenten ook naar voren is gekomen, gaat bij dit onderzoek de eerste bewering op.

Omdat alle interviews met voice-recorder zijn opgenomen, is hiervoor schriftelijk toestemming gevraagd. Dit formulier zit bijlage 2. Daarbij werd wel aan de respondenten verteld dat ze niet op alles antwoord hoefden te geven wanneer ze dat niet wilde. Dit is echter niet voorgekomen.

Er is voor gekozen om waar dit mogelijk was het interview te laten plaats vinden bij de respondenten thuis. Op die manier is er voor de respondenten een bekende omgeving, wat een meer relaxte conversatie ten goede komt. Het geeft ook de mogelijkheid om meer te leren over die persoon en haar omgeving (Flowerdew & Martin, 1997). Het nadeel van deze methode is echter dat de onderzoeker voor verrassende en ongeplande situaties kan komen te staan. Bij dit onderzoek waren dat onder andere, een huilende baby, een respondent die de afspraak vergeet, opeens twee vrouwen in plaats van een, een echtgenoot die thuiskomt, een vader en ook een moeder die zich in het interview gaat mengen. Andere locaties waar de interviews hebben plaatsgevonden zijn, bij de onderzoeker thuis, bij een vriendin van de respondent, op school en op het gemeentehuis.

De interviews verliepen over het algemeen goed. Bij de eerste paar interviews werd gemerkt dat het moeilijk is om abstract over plekken te praten. De intentie van de onderzoeker is om zo objectief mogelijk te werk te gaan en de respondent niet te sturen richting een antwoord. Maar wanneer een respondent bijvoorbeeld antwoordt dat ze nergens bang voor is en eigenlijk overal komt is dat natuurlijk niet helemaal waar en moet er doorgevraagd worden. Op dat moment wordt een respondent wel enigszins gestuurd. Daarom is het interview wat aangepast en is onder andere bij de laatste acht interviews gebruik gemaakt van de kaartjes. Deze locaties zijn tot stand door middel van de gesprekken met de eerste respondenten. Hierdoor kwamen meerdere plekken aanbod en konden de respondenten zelf invullen hoe vaak ze er komen en hoe zij zich voelde op die plek en wat dus de betekenis voor hun voor was. Door de vragen in het interview iets aan te passen en door de methode met de kaartjes werden de plekken dus concreter en beter bespreekbaar.

In totaal zijn er dus 13 moslimes geïnterviewd, 5 Marokkaanse, 4 Turkse, 1 Afghaanse, 1 Koerdische en 2 Pakistaanse vrouwen. In het volgende hoofdstuk worden de resultaten van deze case-study besproken.

H.4 De resultaten van de case-study: Cultuur & Islam

4.1 Inleiding

In dit hoofdstuk worden de resultaten rondom cultuur en islam beschreven die verkregen zijn tijdens de interviews met moslimes uit de doelgroep. De moslimes in dit onderzoek zijn allen woonachtig in Friesland en in dit hoofdstuk wordt beschreven hoe de respondenten cultuur en met name religie toe- en aanpassen in de Nederlandse samenleving. Ook zal worden ingegaan op het vaderland, waar deels hun cultuur vandaan komt en wat in sommige aspecten in contrast staat met Nederland.

4.2 Culturen en islam

Het menselijk handelen wordt bepaald door de cultuur waarin je opgroeit. Het is het raamwerk dat mensen gebruiken om betekenis te geven aan de wereld om hen heen. Cultuur wordt door mensen doorgegeven en is hierdoor veranderlijk (Knox & Marston, 2004). De ouders van de respondenten hebben over het algemeen de cultuur van 40 jaar terug uit hun herkomstland. Het verschil tussen de cultuur van ouders van de respondenten en de Nederlandse cultuur waarin de respondenten opgroeien wordt door de moslimes in dit onderzoek als groot ervaren. Aangezien de meeste respondenten hier geboren zijn weten zij niet beter en ervaren zij dit zelf niet als problematisch. Velen zien er juist de voordelen van in dat ze rijker zijn aan culturen en van beide culturen het beste mee kunnen pakken.

"Ik denk dat mijn leven door het leven tussen twee culturen ook wel rijker is. Ik neem uit beide culturen wat mij bevalt. En wat mij niet bevalt dat laat ik achterwege. Die keuze hebben wij, en dat is eigenlijk best wel speciaal. Dat is wel een verrijking." (Aisha 27 jaar, Turks)

Naast het leven met twee culturen binnen de Nederlandse maatschappij hebben de respondenten ook te maken met hun religie, de islam. En in dit niet-islamitische land passen de respondenten hun geloof zo goed mogelijk aan binnen de culturele lokale omstandigheden. De ene respondent is ook religieuzer dan de ander. Dat moslims zich identificeren als moslim heeft niet altijd iets te maken met zijn of haar religieuze gevoelens. Gescheiden van vaderland en eigen cultuur, en leven in een wereld waar in zij als 'de ander' worden gezien, brengen moslims er juist toe zich te definiëren als moslim, terwijl zij zich in het vaderland niet zo zouden identificeren (Roald, 2001). Ook in dit onderzoek zijn grote verschillen waargenomen in de striktheid van het praktiseren van de islam.

Alcohol is verboden voor moslims en op uitzondering van één respondent drinkt geen van de respondenten alcohol. Een van de respondenten dronk vroeger wel, maar is religieuzer geworden en tegenwoordig drinkt zij geen alcohol meer. Varkensvlees is bij iedereen verboden. En alle moslimes in dit onderzoek houden zich tegenwoordig aan de Ramadan. De meeste begonnen hiermee toen ze ongeveer twaalf jaar waren. Het dagelijkse vijf keer bidden wordt door weinig vrouwen uit dit onderzoek echt gehaald, terwijl dit bij moslims wel een verplichting is, maar hierin zijn verschillen. Sommige respondenten gaven aan nooit te bidden, wegens "gebrek aan kennis" hierover. Zij hebben niet de regels en handelingen van hun ouders hiervoor geleerd, terwijl bidden wel heel belangrijk is voor een moslim.

"Ik bid nooit. Ook niet tijdens de ramadan. Misschien als ik naar de moskee ga, dan wel. Maar anders nooit. Nooit thuis. Ik kan het eigenlijk niet. Ik heb het nooit echt geleerd. Mijn moeder bid wel. Ik hoop dat ik in de toekomst wel 5 keer per dag ga bidden. Dat is wel het belangrijkste van onze godsdienst." (Merve, 21 jaar, Turks)

De meeste respondenten geven aan het wel eens moeilijk te vinden om in Nederland een moslima te zijn. Ze moeten hun geloof belijden in een niet-islamitisch land. Tijdens bijvoorbeeld Ramadan eet de rest van Nederland gewoon door. En ook op tijden waarop gebeden dient te worden legt niemand het werk neer. Hierdoor moeten de respondenten die vijf keer per dag willen bidden, vaak gebeden van te voren uitvoeren of later inhalen.

"Ik bid 5 keer per dag. Als ik ga bidden dan ga ik mijn gezicht wassen en mijn armen, en mijn voeten en op mijn voorhoofd doe ik dan drie keer water, zodat alles schoon is zeg maar en dan ga ik bidden. [...] Om 6uur vroeg moet ik opstaan. Dan ga ik voordat ik naar school ga bidden. Ik bid dan een keer. Maar dan doe ik er twee tegelijk. Dan doe ik die van 's ochtends en 's middags gewoon samen. Want nu ik op school ben, heb ik er een gemist, maar dan heb ik die dan alvast gedaan." (Dilan, 17 jaar, Koerdisch).

"En tussendoor probeer ik dan te bidden. Maar dat lukt niet altijd, om dat op tijd te doen. Met school en zo is dat een beetje moeilijk. Als ik thuis kom ga ik dan een beetje eten, dan naar boven en dan probeer ik alles te bidden." (Tourea, 20 jaar Marokkaans).

Naast de praktische obstakels hebben de moslimes uit dit onderzoek ook te maken met discriminatie en vooroordelen. Over de islam op zichzelf bestaan verschillende vooroordelen. Vaak worden culturele tradities zoals besnijdenis, uithuwelijken en vrouwenonderdrukking in verband gebracht met de islam (Nijhoff & Trompetter, 1994). En de moslimes uit dit onderzoek worden wel eens geconfronteerd met deze vooroordelen. En "wanneer een moslim wat doet, hebben we het allemaal gedaan", is een veel gehoorde uitspraak tijdens de interviews. De meeste respondenten proberen zich hier niks van aan te trekken.

"Moslimes zijn niet echt een geliefd volk in Nederland tot nu toe, in het nieuws en alles. [...] Maar ik trek me daar niet zo veel van aan. Soms erger ik me wel aan dingen. Weet je wel, dit in het nieuws, en dan weer dat. Meteen moslim, vet groot, terwijl dan het geloof er helemaal niet zo veel mee te maken heeft." (Khadija, 20 jaar, Marokkaans)

De moslimes beseffen echter ook wel dat het een paar mensen zijn die zo denken. Maar 'mediahypes' rondom de islam, enkele politica en ontspoorde moslimjongeren maken het er voor hen niet makkelijker op. En vaak voelen ze zich gedwongen om te verdedigen. De moslimes uit dit onderzoek, vooral zij die een hoofddoek dragen, ondervinden hinder van het stereotype denkbeeld dat moslimes onderdrukt worden door de man wat ook naar voren komt bij de bevindingen van Nijhoff & Trompetter (1994) en Vanderwaeren (2005).

"Want als je zeg maar naar buiten gaat en iemand die ziet je als een vrouw met een hoofddoek dan wordt vaak gedacht, 'zij is onderdrukt'. [...] Want ik heb met hoofddoek een hoge opleiding kunnen doen. Dus dat is wat ik het ergste vind is, er worden inderdaad in sommige regio's of culturen vrouwen onderdrukt, maar over het algemeen vinden veel vrouwen vrijheden, ze hebben er zelf voor gekozen om een hoofddoek te dragen. En dat wordt gewoon door de media, of wat dan ook gewoon onderdrukking geassocieerd. En daar heb ik dus last van. Ik ga zelf hier tegen in door het organiseren van lezingen. Want direct gaan de mensen er jou niet op aan spreken." (Imane, 22 jaar, Pakistaans)

De hoofddoek wordt door vier van de vrouwen consequent gedragen. Zij hebben hier bewust voor gekozen, met uitzondering van de Pakistaanse vrouw. Het is van haar een vanzelfsprekendheid. Toen ze uit Pakistan kwam, waar het een gewoonte is dat meisjes een hoofddoek dragen, droeg ze al een hoofddoek en ze heeft nooit overwogen deze af te doen. Een van deze vier hoofddoekdragende moslimes koos er voor toen ze 24 jaar was, de overige twee kozen voor een hoofddoek toen ze rond de 14 jaar waren. De hoofddoek 'maakt' de respondenten 'anders' dan de rest. Mensen zijn van nature bang voor 'anderen'. Ze hebben angst voor het onbekende (Sibley, 1997). Deze angst veroorzaakt uitsluiting en discriminatie, omdat men de ander niet kent. De moslimes uit dit onderzoek vooral zij die een hoofddoek dragen hebben te maken met discriminatie en uitsluiting.

"Het was eerst echt wennen aan reacties van mensen. Mensen keken veel negatiever naar me. Er was en is nog steeds veel onbegrip. Sommige vrienden begrepen me ook niet. En ik ben daardoor zelfs vrienden kwijtgeraakt. Maar ja, als dat je vrienden zijn. Ik ben me ervan bewust dat door het

dragen van een hoofddoek ik minder kans heb op een baan. Ook minder kans op stages. Mensen kijken anders tegen je. Echt negatiever. Ik wordt soms uitgescheiden, door jongeren. Maar ook soms door ouderen. Dan krijg ik van die opmerkingen te horen als 'ga terug naar je eigen land'. Of ze schelden me uit voor terrorist." (Sara, 18 jaar, Marokkaans)

Naast discriminatie en uitsluiting hebben de hoofddoekdragende moslimes in dit onderzoek ook het gevoel zich extra te moeten bewijzen dat ze niet anders zijn, niet dom zijn, normaal kunnen functioneren en de taal beheersen.

"Ik heb nu sinds een maand een nieuwe baan. En ik moet het gesprek beginnen en laten zien dat ik wel normaal ben. En dat ik Nederlands kan. Ik was laatst buiten aan het roken en een collega vroeg mij wat en ik antwoordde. Toen zei hij: "Goh wat kan jij goed Nederlands"... Tja dat hoeft niet. Dat dat gebeurt is gewoon zonde. Dus daar ondervind ik wel een beetje hinder van. [...] Het is raar dat mensen een hoofddoekje associëren met het beheersen van de taal. Maar daarom is het wel lekker dat ik de taal wel heel goed beheers. Dat ik gewoon alles versta, zelfs het Fries." (Tûgba, 25 jaar Turks)

Hoewel de moslimes in dit onderzoek, net zoals uit het onderzoek van Vanderwaeren (2005) en Ruby (2005) aangegeven zelf voor de hoofddoek te hebben gekozen blijft het vooroordeel van de dwang bestaan.

Het merendeel van de moslimes uit dit onderzoek geeft aan in de toekomst waarschijnlijk wel een hoofddoek te gaan dragen. De redenen dat ze er nu geen dragen is omdat ze er nog niet 'klaar voor zijn'. Dit bevestigt nogmaals dat de keuze om een hoofddoek te gaan dragen een weloverwogen beslissing is waar lang wordt over nagedacht (Vanderwaeren, 2005).

"Want vorige zomer heb ik alles een beetje afgesloten. Ik was al een jaar bezig met mijn geloof. Met lezen en alles er op en er aan. Toen ben ik mij gaan verdiepen. En alcohol drinken hoort daar niet bij. Dus dat heb ik afgesloten. [...] Ik draag dus sinds 4 maanden een hoofddoek. Dus dat ben ik op die dag in maart gaan dragen. Dat was verder geen speciale dag, ja wel voor mij natuurlijk. Ik wou het al een jaar. Maar was er nog niet echt klaar voor. Ja ook gewoon, omdat mensen je zonder hoofddoek kennen. En als je dan in een keer zo'n ding opzet is dat toch wel heel anders voor mensen. Maar ik voelde me er in een keer klaar voor. [...] Dat is wel een stap die je moet zetten. Ik heb het gedaan, omdat ik het zo heb gelezen, dus puur voor de betekenis en voor mezelf en voor mijn geloof. In de praktijk was ik er heel erg mee bezig en dit was voor mij de finishing touch zeg maar." (Tûgba, 25 jaar Turks)

"Ik draag geen hoofddoekje, heb ik ook nog nooit gedaan. Ik zou wel in de toekomst een hoofddoekje willen dragen, maar daar ben ik nu nog niet klaar voor." (Aïsha, 27 jaar, Turks)

De respondenten die (nog) geen hoofddoek dragen kunnen bijvoorbeeld (nog) niet omgaan met reacties om hen heen.

"En als ik hoofddoek op draag dan is het wel meteen van waarom doe je dat? Moet dat van je moeder? Wordt je ook uitgehuwelijkt? Ben je al getrouwd? Nee, als ik hoofddoek draag dan hoef ik toch niet getrouwd te zijn. Gelijk die vooroordelen. Je krijgt gelijk negatieve vooroordelen" (Tourea, 20 jaar, Marokkaans) [Tourea heeft geprobeerd om een hoofddoek te dragen, maar door alle negatieve reacties heeft dit besluit voorlopig uitgesteld]

Door zich zo te kleden als de meerderheid, dus zonder hoofddoek, vallen deze moslimes minder op en worden zij sneller geaccepteerd en minder geconfronteerd met negatieve reacties, uitsluiting en discriminatie (Winchester, 2003; Sibley, 1997). Daarnaast vinden enkele respondenten hun leefstijl niet passen bij een hoofddoek. Deze respondenten geven aan hun gedrag te moeten aanpassen aan een hoofddoek en dat willen ze nu nog niet. Dit staat in contrast met veel moslimes die beweren dat de hoofddoek hen juist emancipeert (Ruby, 2005), maar komt overeen met het feit dat een hoofddoek ook beperkend kan werken (Vanderwaeren, 2005).

"Als mensen een hoofddoek dragen dan weet je meteen dat ze moslim zijn. Ik heb daar ook bewust voor gekozen. Qua kleding vind ik het nog niet kunnen. Ik draag bijvoorbeeld een strakke broek. Mijn vormen zijn heel goed te zien. Als ik op vakantie ben draag ik een bikini. Ik zwem gewoon. Zulke dingen kunnen gewoon niet met een hoofddoek. En zolang ik zulke dingen nog doe vind ik dat ook niet kunnen. Nee." (Khadija, 20 jaar, Marokkaans)

Verder geven enkele respondenten dat het daarnaast ook nog met leeftijd te maken heeft. Hierbij is het in de cultuur gebruikelijk dat wanneer je op wat ouder bent, je een hoofddoek gaat dragen.

"Misschien dat ik in de toekomst wel een hoofddoek ga dragen. Ik sluit het niet uit. Het kan best wel zijn dat als 45, 50 ben dat ik dan denk; ik ga een hoofddoek dragen. Dat zit ook een beetje in de cultuur. Dat wanneer je oud bent dat het dan een beetje hoort. Liefst van jongst af aan, dat is voor ons geloof moet dat. Maar bij ons in de cultuur is het zo, dat hoe ouder je wordt hoe beter het is dat je een hoofddoek draagt. Want anders denkt men, ze is zo oud en ze draagt nog steeds geen hoofddoek. Ja zo'n beeld hebben ze, dat is echt meer bij de cultuur." (Büşra, 23 jaar, Turks)

Twee respondenten zijn er op dit moment zeker van nooit een hoofddoek te gaan dragen. Zij vinden het niet passen binnen de Nederlandse cultuur. Ze wonen hier en willen zich hier aan de mensen aanpassen en niet te veel opvallen.

"En weet je het is belangrijk, zo'n hoofddoek dragen is alleen dat je verbergt voor andere mensen, maar je moet ook kijken en voor de mensen hier ook je een beetje aanpassen. En denken, kijk ik ben hier, en al die mensen hier dragen geen hoofddoek. Ok bij ons is het dan wel normaal en moet je het doen, maar je moet je ook aanpassen. Ik weet dat wanneer ik naar Afghanistan ga, dan doe ik dat. Omdat daar doen alle mensen snap je. En daar kan ik niet zonder hoofddoek lopen. Maar ik ben hier en niemand draagt hier een hoofddoek en ik wil hier graag werken dan moet ik ook dat en dat en dat doen. Dan kan je toch geen hoofddoek dragen. Dus ik doe het echt aan aanpassen." (Chaima, 21 jaar, Afghaans)

"Heel veel Turkse vrouwen zijn helemaal strikt. Een hoofddoek en rokken, en alleen maar hier wat bloot. (wijst op voeten, handen en gezicht) Nee hoor. Als het morgen mooi weer is: Ik ga niet helemaal in mijn zwarte pak buiten lopen. Je loopt voor schut! Je moet als je in elke land bent, je moet een beetje van die land aanpassen. Als ik naar buiten ga, ga ik wel mijn eigen kleren dragen. Maar zo dragen dat ik niet ga opvallen.[...] Als ik ga, ik ga nooit zonder mijn sjaal weg. Om mijn borsten te bedekken zeg maar. Dan doe ik die sjaal op die manier dat ik niet voor schut ga lopen. En dat ik er een beetje tussen in ben. [...] Ik draag mijn sjaal eigenlijk nooit als doek op mijn hoofd." (Dina, 28 jaar Pakistaans)

Hierboven is beschreven dat de moslims's uit dit onderzoek regelmatig te maken hebben met negatieve reacties, maar er is niet alleen maar negatief bericht gegeven over Nederland. De meeste vrouwen voelen zich hier thuis omdat ze hier geboren zijn. En vinden het hier fijn omdat ze hier kansen hebben gekregen die zij in vaderland misschien niet hadden gekregen.

"Hier in Nederland geef ik ook lezingen, dat zou ik in Pakistan nooit gedaan hebben, als ik daar nog zou wonen. Het publiek aanspreken, zou ik echt nooit gedaan hebben. En hier doe ik het wel. Het is ook bijzonder dat het dan gemengd publiek is. Vrouwen is nooit een probleem. Maar hier spreek ik dus ook een gemengd publiek aan." (Imane, 22 jaar, Pakistaans)

De meeste moeders van de respondenten hebben geen opleiding gehad en hebben veelal niet gewerkt, anderen stopten met werken zodra er kinderen kwamen. De meeste respondenten zijn nog bezig met opleiding, maar zullen dus minimaal een MBO opleiding afronden, wat meer kansen geeft op werk.

"Ik kan hier bereiken wat ik wil. Hier heb ik de middelen er voor. School en werk. Hier kan ik mijn carrière opbouwen." (Lina, 19 jaar Marokkaans)

Uit de 'sociale atlas van etnische minderheden' blijkt dat mede door opleiding er grote verschillen zijn tussen de eerste en tweede generatie (Kreuzekamp, 2006). Opleiding is een groot bepalende factor bij het actief blijven op de arbeidsmarkt. Ook geldt hoe hoger de opleiding hoe minder traditioneel het huishouden (Schnabel, 2005). Dit komt ook uit dit onderzoek naar voren. De respondenten geven aan dat zij wanneer zij getrouwd zijn ook willen blijven werken en dat ze samen met hun man het huishouden willen doen. De rolverdeling zal dus minder traditioneel zijn dan bij hun ouders.

Ons huishouden moeten we gewoon gelijk verdelen. Als ik ergens mee bezig ben, dan moet hij ook iets doen. Ik wil ook gewoon blijven werken. Dus alles samen doen in huis.[...] Ik vind niet dat de vrouw het huishouden moet doen. Zo denkt hij er ook over. Je moet gewoon gelijk blijven. Ik bedoel we wonen samen in een huis, dus alles moet samen gewoon gedaan worden.” (Merve, 21 jaar, Turks)

Het vinden van werk levert overigens voor de ene respondent meer problemen op dan voor de ander. Vanzelfsprekend speelt ervaring bij het vinden van werk een rol. Maar enkele hebben ook het idee dat bij het schrijven van een sollicitatiebrief hun naam een reden is om afgewezen te worden. Al is dit nooit goed te bewijzen. Toch hebben alle respondenten die willen werken, uiteindelijk werk gevonden. Op uitzondering van respondent 2, Imane, zij kan ondanks haar universitaire opleiding geen werk vinden en heeft om die reden, een aantal weken na het interview, besloten naar Groot-Brittannië te verhuizen.

Hoewel de respondenten opgroeien in de Nederlandse cultuur geven allen aan absoluut met een moslim te willen trouwen, en het liefst iemand van hun eigen cultuur.

“Mijn aanstaande man moet natuurlijk wel een moslim zijn. [...] Maar ik heb het liefst een Marokkaan. Ook qua cultuur en zo. Want anders gaat het ook verschillen en botsen hè. Beter is het als hij Marokkaans is.” (Tourea, 20 jaar, Marokkaans)

Ouders zijn bij de ene respondenten meer betrokken zijn bij het vinden van de toekomstige partner dan bij de ander.

“Het is niet dat ik hem zelf mag uitzoeken, zoals de mensen hier doen. Want bij ons is het zo dat onze ouders, ze kennen iemand, of andere mensen die kennen ons. Dan gaan de ouders over hun kinderen praten. Over de ‘match’ van hun kinderen. [...] Omdat ze via hun netwerken informatie krijgen of die persoon. En dat kan ik niet. Ik vind dat best pittig om iemand te vinden. Ik kan wel iemand vinden. Maar als je achteraf te weten komt dat. Want je kunt niet zelf altijd allerlei gewoontes van een persoon weten, hij zal dan alleen zijn goede kanten laten zien en niet de slechte, die verbergt hij altijd. Dus het is ook meer uit preventie. Om te voorkomen dat er later negatieve dingen gaan gebeuren.” (Imane, 22 jaar, Pakistaans)

“Mijn ouders hebben hier helemaal niks over te zeggen. Het is puur mijn eigen keuze. Dat vooroordeel over uithuwelijken heeft ook niks met het geloof te maken. Maar met de cultuur in die landen. Maar dat is voor ons ook vreemd.” (Tûgba, 25 jaar Turks)

Ondanks dat relaties in de meeste gevallen taboe zijn, wordt er toch dikwijls ‘gedate’. Hier zijn ouders niet van op de hoogte. Pas als het serieuzer wordt, wordt dit tegen moeders verteld.

“Het is echt niet moeilijk hoor om in het geheim af te spreken, het gebeurt echt héél veel. [...]. Utrecht is echt een meetingpoint. Daar ontmoeten ze elkaar allemaal. Tegenwoordig gaat het bij de jongeren echt niet moeilijk hoor. Bellen elkaar op, even afspreken, we zien elkaar daar.” (Lina, 19 jaar Marokkaans)

“Nee eigenlijk mag ik geen vriendjes voor dat ik ga trouwen, maar dat heeft iedereen gewoon wel. Ik heb geen vriend. Ik heb daar nu geen zin. Ik wil nu gewoon met mijn studie goed bezig. En niet met al die dingen. Mijn zus mag dat ook niet, maar die heeft gewoon een vriend. Mijn ouders weten dat niet.” (Dilan, 17 jaar Koerdisch)

Hoewel respondenten over het algemeen een goede band hebben met de ouders wordt onder andere door het verschil in cultuur, dus lang niet alles met ouders besproken en tegen ze verteld. De respondenten hebben respect voor hun ouders en beseffen dat het voor hen heel moeilijk is om met hun cultuur in de Nederlandse samenleving te aarden. Thuis zijn de moslimes uit het onderzoek Pakistaans, Turkse of Marokkaanse dan buitenshuis. In huis spreken ze meestal de taal van hun ouders. Vaak met broers en zussen juist Nederlands. En niet alles wat buitenshuis wordt beleefd wordt in huis besproken, buiten en binnen blijven gescheiden van elkaar.

“De beste manier gewoon is, thuis wees een Marokkaan, buiten, wees een Nederlander. Pas je aan in de maatschappij. En thuis is gewoon je eigen wereld. Hou dat gewoon gescheiden. Als je dat gescheiden houdt dan zit je goed. Meng de dingen niet door elkaar. Ik bedoel als je ouders liever

niet hebben dat je dat wat buiten doet naar binnen brengt, doe dat dan niet. Houd het buiten. Je hoeft dus niet alles te vertellen wat je gedaan hebt. Zolang je maar niet in problemen verkeerd. [...] Maar als je geen problemen hebt of wat dan ook, niks gaat mis en alles gaat lekker soepel. Dan hou dat gewoon lekker buiten, waar het hoort. Nou is er niks mis mee als je Nederlandse vriendinnen meeneemt. Gewoon van je hoeft niet alles tegen je ouders te vertellen. Sommige dingen die horen ze niet te weten omdat ze die niet begrijpen. Dan is het beter dat ze het niet weten.” (Lina, 19 jaar Marokkaans)

De Turkse en Marokkaanse respondenten kennen de Turkse respectievelijk de Marokkaanse cultuur alleen via hun ouders en via de vakanties naar deze landen, zij hebben er zelf nooit gewoond. Toch is de binding met het vaderland heel groot. Contact met familie en vrienden in het vaderland wordt door de moslima's uit dit onderzoek voornamelijk onderhouden via internet, er wordt veel gemaïld en 'gemsnt'.

Alle Turkse en Marokkaanse respondenten gaan jaarlijks met hun ouders op vakantie naar hun vaderland. En ook de Pakistaanse vrouwen zijn meerdere keren naar hun geboorteland teruggekeerd. Het bezoeken van familie heeft tijdens deze vakanties de hoogste prioriteit. De Afghaanse vrouw is tot op heden nog niet in Afghanistan geweest. Haar ouders onderhouden nog wel contact met familie daar, maar zijzelf niet. De Koerdische vrouw is sinds het vertrek niet meer terug geweest, en kan dit ook niet in verband met onder andere haar status in Nederland. Contact met familie en vrienden daar is door omstandigheden onmogelijk.

De Turkse en Marokkaanse respondenten voelen zich vrijer in het land van herkomst, dan in Nederland. Er wordt daar minder op ze gelet, niemand kent ze daar en ze mogen dikwijls meer dan in Nederland, zoals bijvoorbeeld uitgaan.

“En in Turkije is het zo van lekker vrij. En daar kent niemand me verder ook. Maar daar wordt ook niet zoveel op elkaar gelet. Hier is het zo van nou ze heeft dit aan en ze is daar geweest. Maar daar is iedereen zo vrij. Iedereen doet wat ze wil en het maakt niemand wat uit.” (Büşra, 23 jaar, Turks)

“Ik ben zo opgegroeid dat ik 's avonds niet naar buiten ga. [...] “In Marokko mag ik wel meer. Daar mag ik gewoon tot 20:00u in de stad of zo. Omdat je dan van 12:00 tot 16:00u thuis bent, omdat het dan warm is en alle winkels dicht zijn en zo.[...] Naar een café met vriendinnen of zo. Of met mijn nichtjes mee de stad in. [...] Maar als ik dat hier doe, dan zegt mijn moeder van ik heb het toch liever niet. In Marokko ga ik dan de stad in.” (Tourea, 20 jaar, Marokkaans)

De moslima's uit dit onderzoek mogen in het vaderland dus over het algemeen meer uitgaan, later thuiskomen en ze worden minder in de gaten gehouden. Thuis worden ze wat 'strakker' gehouden. De ouders van de respondenten hebben, zoals aan het begin van dit hoofdstuk vermeld, deels de cultuur van 40 jaar terug uit het herkomstland. Aangezien cultuur niet statisch is (Shadid & Koningsveld, 1999), is deze inmiddels daar ook veranderd, maar die verandering hebben zij niet echt meegekregen waardoor hun cultuur niet de cultuur van het hedendaagse Marokko of Turkije is en ouderwets is. De respondenten zien dat de vrouwen in het vaderland vaak vrijer zijn dan zij in Nederland ervaren.

“Er zit toch wel een generatie tussen. Mijn moeder was 18 jaar toen ze hier heen kwam. Toen was alles nog heel erg streng. En ze kwamen ook nog uit de dorpen, waar de meisje niet naar buiten mochten en niet met de jongens mochten praten en zo. Maar zij verandert ook wel met de tijd mee, dat wel, maar toch is er wel zoiets van je moet toch opletten en dit en dat. Dus soms botst het heel erg. Omdat de mensen verandert zijn in Turkije en er wat makkelijker over denken voel ik me daar vrijer.” (Merve, 21 jaar, Turks)

“Je kan de vrijheid van de Turkse meiden daar, niet vergelijken met de Nederlandse meiden hier. Maar ze zijn daar wel vrijer dan ons. En de mensen die daar wonen denken er moderner over. Die gaan met de tijd mee. Kijk de Islam blijft wel. [...] Ze zijn nog wel moslim, maar de cultuur die verandert wel. Het wordt wat moderner. Mensen denken er makkelijker over van, zij kunnen met hun vriendje ergens heen gaan. [...] Alle families zullen ook niet zo zijn hoor. Misschien zien wij het wel zo, omdat we daar even zijn. [...] Mijn opa was hier al als gastarbeider en daarna zijn mijn vader en moeder uit Turkije gekomen. En mijn ouders en mijn opa hebben nog steeds het beeld van Turkije in hun hoofd van toen zij daar weggingen. En dat is heel moeilijk omdat dat heel erg botst.” (Büşra, 23 jaar, Turks)

Maar het ligt niet alleen aan de ouders dat ze zich niet vrij voelen in Nederland. De hele Turkse of Marokkaanse gemeenschap speelt volgens Vanderwaeren (2005) en Peleman (2003) hierbij een rol. Veel mensen uit de Turkse en Marokkaanse gemeenschap zijn als gastarbeider, rond dezelfde tijd naar Nederland gekomen en hebben allemaal hetzelfde 'ouderwetse' beeld van Turkije dan wel Marokko in hun hoofd. Waarbij vrouwen minder vrij zijn dan mannen. Peleman en Vanderwaeren constateerden in hun onderzoek een sociale druk op minderheden waar vrouwen veelal de dupe van worden. Activiteiten buitenshuis worden in Nederland uit angst voor roddels dikwijls voor vrouwen verboden en jongens kennen een veel grotere vrijheid (Vanderwaeren, 2005; Peleman, 2003). Dit is ook naar voren gekomen uit de interviews.

"Er zijn wel wat praatjes soms. [...] Dames mogen niet uitgaan zeg maar weet je wel, waar ze drinken en zo. Als ze iemand dan zien zeggen ze "Kijk die gaat naar de disco". Krijg je gelijk een slechte naam. Jongens mogen officieel ook niet, maar jongens hebben meer vrijheid dan dames. En dat vind ik oneerlijk.. [...]. In de Islam zijn alle dingen gelijk. Alle mensen zijn gelijk. Maar in onze Turkse cultuur zijn jongens op zich veel vrijer dan dames. Ik weet niet hoe dat komt.[...]. Vroeger verschilde de opvoeding tussen mijn broers en ons niet zo. Maar nu zie je dat zij gewoon mogen uitgaan en zo dat mogen wij absoluut niet." (Merve, 21 jaar, Turks)

"Alleen dan in de Marokkaanse omgeving, het verschil tussen meisjes en jongens, dat irriteert me mateloos. Dat jongens heel vrijheid hebben, dat ze alles kunnen doen. Dat de ouders geen toezicht meer hebben over hun zonen. [...] En ze hebben ook heel veel vertrouwen in hun jongens, en dus kunnen die van alles flikken. [...] Maar dat de meisjes heel veel in de gaten worden gehouden". (Sara, 18 jaar, Marokkaans)

De ene respondent heeft hier wel last van en mijdt zelfs plekken om roddels te voorkomen. En de andere respondent heeft geen hinder van de gemeenschap of trekt zich weinig van de gemeenschap aan en doet de dingen die zij wil.

In de interviews kwam verder vaak naar voren dat het avondleven in het vaderland als zeer prettig ervaren wordt. Het is dan nog lekker warm, het is voor jong en oud, het is voornamelijk buiten, er is muziek, theater en het is gezellig. Het avondleven is daar voor iedereen en dit is een groot contrast met Nederland waar alleen jongeren op stap gaan en waar alles zich binnen afspeelt en waar veel van de respondenten veelal niet aan deel (mogen) nemen.

"Wat heb je hier, ja kroegen. Maar dat is allemaal binnen. Daar is het anders, mensen zijn ook vrolijker, meer op straat.. Er is van alles te doen, optredens buiten. Je kunt overal heen, er is overal wat te beleven. [...] En het is voor iedereen." (Khadija, 20 jaar, Marokkaans)

Verder wordt het door de moslimes in dit onderzoek als prettig ervaren dat in het vaderland iedereen islamitisch is en er dus geen praktische obstakels zijn. Iedereen bidt daar bijvoorbeeld op hetzelfde tijdstip. In het vaderland worden ze niet geconfronteerd met negatieve reacties op het feit dat zij moslim zijn. Maar juist wanneer ze op vakantie zijn zien ze dat de islam en de cultuur gemixt worden, waardoor de islam verkeerd wordt gepraktiseerd en niet de islam zoals de respondenten proberen te praktiseren een 'zuivere' islam zonder culturele interpretaties.

"Ze zeggen vaak, Nederlanders verwarren de cultuur met het geloof, maar het is niet alleen bij Nederlanders zo het is ook bij ons zelf zo. [...] Bijvoorbeeld als een vrouw trouwt, dan moet ze iets wits meenemen. Want dat zal haar beschermen. Dat is dan de cultuur, want het is bijgeloof.[...] En in de islam is het aanbidden van iets anders dan God ten strengste verboden. Dat is echt een zonde bij ons in het geloof. [...] En kijk, de cultuur zegt ook, je moet een hoofddoek dragen. Mòet, maar het geloof zegt, je mag een hoofddoek dragen. Als moslim hoort het wel, maar je wordt er niet toe gedwongen. Het zijn je eigen keuzes." (Lina, 19 jaar Marokkaans)

Het vaderland wordt door de respondenten dus gezien als het land waar ze op vakantie gaan, waar familie woont, waar voor een deel hun cultuur vandaan komt en waar ze meer vrijheid genieten dan in Nederland. Maar waar de ene respondent na een paar weken genoeg van het land heeft gezien en wel weer terug wil keren naar Nederland, zou de ander zich er prima voor altijd kunnen vestigen.

"Ik kom jaarlijks in Turkije. Afgelopen zomer nog. En dat was heel leuk. Maar na twee weken heb ik altijd wel zoiets, wanneer gaan we weer naar huis." (Tûgba, 25 jaar Turks)

"Als het kon zou ik wel in Turkije willen wonen. Als mijn moeder zou zeggen, kom jongens we gaan naar Turkije zou ik het niet erg vinden. Alleen mijn zusje of zo vind het wel heel erg. Dit jaar zijn we 7 weken naar Turkije op vakantie gegaan. En zij zat echt zo, 'pfff wanneer gaan we nou terug, wanneer gaan we terug?' En bij mij is het meer van 'shit het is alweer om, we moeten terug naar Nederland'. Ik voel me daar echt thuis." (Ayşe, 19 jaar, Turks)

4.5 Conclusie

In dit hoofdstuk zijn de resultaten uit de interviews rondom cultuur en islam beschreven. Hierbij is naar voren gekomen dat de moslimes uit dit onderzoek hun religie op hun eigen manier zo goed mogelijk in de Nederlandse samenleving proberen aan te passen. Dit aanpassen gaat redelijk goed, bidden doet men thuis, ramadan wordt zonder problemen gedaan, maar dikwijls stuiten de moslimes op vooroordelen over de islam en over moslimes in het bijzonder. Hierdoor hebben met name de moslimes uit het onderzoek die een hoofddoek dragen het gevoel zich te moeten bewijzen en het tegendeel moeten laten zien.

Verder blijkt dat de moslimes uit het onderzoek een duidelijk verschil ervaren tussen de cultuur van hun ouders en de Nederlandse cultuur waarin zij opgroeien. Door sociale druk van en door de gemeenschap is de vrijheid van de respondenten in Nederland over het algemeen beperkt en kennen zij juist meer vrijheden in het vaderland.

In het volgende hoofdstuk wordt ingegaan op de kern van het onderzoek namelijk de plekken uit het dagelijks leven van de moslimes uit dit onderzoek.

H.5 De resultaten van de case-study: Plekken

5.1 Inleiding

In de interviews is het onderwerp 'plekken' uitgebreid aan bod gekomen. Plekken zijn het decor voor het dagelijks leven van mensen en hun sociale relaties. Ze hebben voor iedereen een andere betekenis en worden door verschillende mensen anders beleefd. Waar de een zich prettig bij voelt, kan de ander zich niet op zijn of haar gemak voelen (Knox & Marston, 2004). In dit hoofdstuk zal als eerste worden gekeken naar de prettige plekken uit het dagelijks leven van de respondenten. Vervolgens wordt ingegaan op plekken met een barrière, dat zijn de plekken die vanuit het standpunt van de islam voor moslims min of meer verboden zijn. Daarna komen plekken van angst aanbod, gevolgd door plekken die door de respondenten gemist worden. In het hoofdstuk zal onder andere blijken dat gemeenschap, ouders en de islam invloed hebben op de betekenis, beleving en het gebruik van een plek voor en door de respondenten.

5.2 Plekken uit het dagelijks leven

Meer dan de helft van de moslimes in dit onderzoek is nog bezig met haar studie. Naast de studie hebben de meeste respondenten een bijbaan, variërend van 8 tot 20 uur in de week. De vrouwen hebben het over het algemeen erg druk, school en bijbaan vergen veel tijd in hun dagelijks leven.

"Ik sta op, tandenpoetsen, ontbijten, en dan ga ik naar school. En werken. Ik ga nu 4 dagen naar school en een dag werken. Of 4 halve dagen en dan werk ik de middagen. Ik maak sowieso 8 uur werk in de week. En dan kom ik thuis en dan ga ik eten, douchen en slapen. Verder doe ik niks." (Merve, 21 jaar, Turks)

"Maandag, dinsdag, woensdag en vrijdag dan loop ik van half negen tot half 5 stage, bij [...] Daarna ga ik soms naar huis, maar dan spreek ik altijd met een vriendin af en dan fietsen we samen naar huis. [...] Ik werk 20 uur, dus 4 dagen in de week bij [...] En dan ga ik donderdag nog 8 uur naar school." (Sara, 18 jaar, Marokkaans)

Degenen die een studie hebben afgerond en werken hebben een fulltime baan. Voor beide groepen blijft er weinig tijd over voor andere activiteiten.

5.2.1 Prettige plekken

Veelal worden de plekken waar men vaak komt als prettig ervaren. Een gevoel dat iemand zich zowel fysiek als emotioneel op zijn plek voelt is een teken dat diegene een emotionele band heeft met die plek en zich er vertrouwd en prettig voelt (Holloway & Hubbard, 2001). Dit gaat ook op voor de respondenten uit dit onderzoek. De plekken waar de moslimes uit dit onderzoek vaak komen worden als prettig ervaren omdat zij op die plekken 'horen', ze zijn er bekend en kennen de regels en gebruiken op zo'n plek. Het zijn de plekken die van betekenis zijn voor de moslimes uit dit onderzoek en waar ze op den duur een binding mee krijgen of hebben en waar ze zich thuis voelen.

Thuis

Thuis is een plek waar de respondenten dagelijks zijn. Het is de plek waar ze zichzelf kunnen zijn, alles vertrouwd is en ze kunnen doen en laten wat ze willen. Dat bij de meeste respondenten thuis niet alles bespreekbaar is met hun ouders is voor hen normaal en maakt hun thuisgevoel er niet minder om. Thuis is voor de respondenten een belangrijke plek waarmee ze een emotionele band hebben. Dit sluit aan bij het 'sense of place' van Holloway en Hubbard (2001) waarbij het om het individuele belangrijkheid van een persoon gaat. Thuis is waar de respondenten zich zelf kunnen zijn.

"Waar ik me echt lekker thuis voel, dat is gewoon mijn eigen huis. En daar kan ik gewoon doen en laten wat ik wil. Zitten en liggen op de bank, slapen wanneer ik wil. Drinken, eten, ik ben gek op eten. Eten hoe je wil. Of je nou morst of niet, of knoeit. Het liefst ben ik alleen thuis, maar bij mijn moeder voel ik me ook lekker thuis. Bij mijn vader voel ik me ook thuis. Lekker gevoel." (Lina, 19 jaar Marokkaans)

Er wordt thuis veel tijd doorgebracht met internetten. Door middel van email en msn wordt contact onderhouden met vrienden en familie in het vaderland. Ook wordt er thuis veel gelezen over de islam. Dit varieert van de koran tot boeken over de oorlogen waarbij moslims betrokken waren. Verder worden er ook 'gewone' tijdschriften, zoals het maandblad psychologie en romans gelezen. Er wordt ook vaak film gekeken en het genre varieert van persoon tot persoon en van Arabische films tot Hollywood producties. Qua tv kijken worden er veel actualiteitenprogramma's gekeken en verder van alles en nog wat. Ook komen er wel eens goede vrienden bij de respondenten thuis en wordt er gekletst of film gekeken.

Verder is thuis ook de plek waar gebeden wordt. Dit wordt niet op het werk of op school gedaan, omdat de moslimes uit dit onderzoek niet voor 'de ander' willen worden aangezien waardoor zij uitgesloten zouden kunnen worden. Want 'anders' zijn heeft vaak als gevolg discriminatie en uitsluiting (Sibley, 1997)

"s ochtends opstaan. Snel aankleden. Naar het werk. Na het werk, naar huis, gelijk achter de pc, hotmail checken. Iedereen even gedag zeggen. En daarna, een standaard avondje is gewoon voor de tv zitten. En tussendoor probeer ik 5keer te bidden. En dat is dan ongeveer een uurtje over de gehele dag, de totaal tijd.[...] Ik bid niet op mijn werk, ik haal het altijd in thuis. Ik wil ze niet te veel afschrikken en normaal zijn." (Tûgba, 25 jaar Turks)

School

De school is een plek waar de nog studerende respondenten wekelijks of dagelijks komen. Het is de plek waar ze hun schoolvrienden zien, contacten op doen en het gezellig is. De meeste respondenten ervaren school dan ook als een fijne plek. Dit in tegenstelling tot de tijd dat ze op de basisschool zaten. De respondenten die op basisscholen zaten waar weinig allochtonen waren voelden zich uitgesloten. Veel van deze respondenten zijn gepest en uitgescholden vanwege hun afkomst en hun anderszijn. Door angst voor de 'ander' gaan mensen niet met elkaar om en ontstaat discriminatie en racisme (Sibley, 1997). Dit was op de middelbare school gelukkig al veel minder. En op de school voor hun studiekeuze komt pesten om die reden niet (vaak) meer voor. Vooral op het MBO zitten veel allochtone leerlingen. Dit wordt als zeer prettig ervaren.

"Op school voel ik me thuis tussen mijn buitenlandse vriendinnen. De vriendinnen die ik langer ken, en die Nederlands zijn, die begrijpen me onderhand nu ook wel. Wat het allemaal inhoud de islam en zo. [...] Er lopen genoeg andere buitenlanders rond, dus ik voel me daar sowieso op mijn gemak en is net gewoon mijn tweede huis. Ik vind school trouwens alleen leuk als ik met mijn vriendinnen kan zitten. [...] Ik ga er heen voor de gezelligheid!" (Ayşe, 19 jaar, Turks)

Door alle culturen kunnen de respondenten echt zichzelf zijn en zijn ze niet anders dan de rest. Degenen die HBO en Universiteit hebben afgerond hadden minder allochtone klasgenoten, maar voelden zich evengoed op hun gemak en waren en zijn bevriend met studiegenoten.

Werk en bijbaan

Der respondenten die zijn afgestudeerd en werk hebben gevonden hebben in eerste instantie het gevoel gehad dat zich extra moesten bewijzen. Twee van de respondenten hadden een pioniersfunctie, omdat zij de eerste allochtoon daar waren en nog moslim ook. Veelal moest het initiatief tot contact leggen vanuit henzelf komen.

"Ik werk 38 uur in de week. Ik vind het wel leuk. Het is natuurlijk nog even wennen aan alles, maar ik vind het wel leuk. Ik heb ook leuke collega's. Maar ik ben daar dus de eerste moslima. En ik merk wel dat ik het ijs moet breken, het moet wel van mijn kant komen. En dat ben ik nog niet helemaal gewend. Maar het gaat wel goed. Ik doe mijn best. Als ik begin, beginnen zij ook wel los te komen." (Tûgba, 25 jaar Turks)

Het werk is een plek waar de respondenten dagelijks komen en wanneer iedereen aan elkaar gewend is, gaat het prima en voelen de moslimes uit dit onderzoek zich geaccepteerd. Het begint het een fijne plek te worden en krijgen ze een band met collega's.

De studerende respondenten hebben het naar hun zin op hun bijbaan. Het is er gezellig en de collega's zijn leuk, enkele respondenten zijn echt bevriend met collega's.

"Ik heb wel veel kennissen en ook wel wat vrienden, maar niet echt vrienden waar ik vaak heen ga of zo. [...] Wel met collega's van de, daar zijn we wel vaak mee samen. Dan gaan we uiteten meestal, als iemand weggaat. Een vriendin heeft bijvoorbeeld net een eigen huisje. Nou dan gaan we iets leuks kopen en dan gaan we met z'n allen naar haar toe. Dus daarmee heb ik nog wel veel contact. En met mijn oude collega's van ook." (Büşra, 23 jaar, Turks)

Twee studerende respondenten hebben geen bijbaan. De rest werkt 1 tot 5 keer per week. Over het algemeen is het voor de moslimes in dit onderzoek niet moeilijk om een bijbaan te vinden. Bij sommige bedrijven worden meiden met een hoofddoek niet aangenomen, maar daardoor voelen ze zich juist heel prettig op plekken waar dit wel mag.

"Ik werk 20 uur, dus 4 dagen in de week bij de Dus dat is best wel veel naast mijn stage. [...]. En daar kan ik gewoon met hoofddoek werken. Daarom vind ik het ook zo leuk daar. Ik kan daar gewoon mijn eigen hoofddoek ophouden." (Sara, 18 jaar, Marokkaans)

Thuis bij familie en vrienden

Bij familie en vrienden voelen de moslimes uit dit onderzoek zich ook thuis. Bij familie is alles bekend, de cultuur en de gebruiken.

"Soms gaan we naar mijn tante. Ik heb twee tantes in Nederland wonen, naast elkaar. Maar zij zijn de enige, de rest woont in Turkije. Ik heb wel een goede band met een van mijn tantes. Ik kom er graag." (Ayşe, 19 jaar, Turks)

Het is voor veel respondenten ook makkelijker om bij vrienden van dezelfde afkomst dus bijvoorbeeld Turks en moslim, zich thuis te voelen, dan bij andere, bijvoorbeeld autochtone vrienden. Een reden hiervoor is dat ze de gebruiken en regels kennen en niks echt nieuw voor ze is.

"Als ik bij Nederlandse vrienden thuis kom merk ik wel dat er cultuurverschil tussen zit, ik weet het niet. Ik kom daar ook bijna nooit meer. Het is gewoon wat anders. Bij Turkse vrienden, gaat het wat makkelijker vind ik. Bij Saïda [een Turkse moslima] voel ik me wel thuis, en wij kunnen ook over van alles praten. En we kennen elkaar ook al heel lang. Dus dat is wel makkelijk. En ik ben niet zo'n iemand die overal heen gaat. Ik ga niet zo snel naar iemands huis. Maar als ik nou heel goed bevriend was met een Nederlands meisje, dan zou ik daar natuurlijk wel heen gaan. Ik zou me niet onprettig voelen hoor. Maar het is gewoon anders. Misschien ook omdat ik het niet gewend ben. Maar ik kom eigenlijk alleen bij collega's of zo." (Büşra, 23 jaar, Turks)

Maar bij wie men ook komt, men stelt toch het huis voor jouw open, dus je bent welkom en dat is al prettig geven de respondenten aan. De meeste respondenten hebben een multiculturele vriendengroep waarin ook autochtone vrienden zitten. Maar het merendeel van de respondenten kwam vroeger vaker bij autochtonen thuis dan tegenwoordig.

"Ik ben altijd bij Nederlandse vriendinnen geweest. Bij Nederlanders voel ik me altijd wel thuis. Maar dat was vooral vroeger. Ik heb wel contact of zo met Nederlanders op school. Ik heb maar een vriendin waar bij ik thuis kom en zij bij mij. Dat is Angolees meisje." (Sara, 18 jaar, Marokkaans)

"Ik heb niet veel Nederlandse vrienden. Maar op mijn werk en op school heb ik natuurlijk wel Nederlandse kennissen, maar het is niet zo dat ik daarnaast nog veel met ze om ga. Maar als ik bij ze thuis kom, voel ik me wel prima hoor. Vroeger kwam ik wel eens bij Nederlanders thuis." (Merve, 21 jaar, Turks)

Er wordt over het algemeen überhaupt niet veel bij vrienden thuis gekomen. Vroeger toen de respondenten nog wat jonger waren wel. Maar veel vriendinnen en zichzelf ook wonen nog bij ouders, daarom wordt er tegenwoordig vaker afgesproken in de stad. Alleen enkele beste vriendinnen komen thuis bij elkaar over de vloer.

Ik kom niet vaak bij mensen thuis. Ik kom wel bij familie thuis, maar niet bij vrienden. [...] We spreken ook eigenlijk altijd ergens af. Niet echt thuis. Ze komen ook niet vaak bij mij hoor. Maar de meeste wonen gewoon bij hun ouders, dus daarom spreken we buiten af." (Khadija, 20 jaar, Marokkaans)

De Stad

Overdag gaan de respondenten, na schooltijd, of in het weekend, vaak de stad in voor de gezelligheid. Ze gaan bijvoorbeeld winkelen wat over het algemeen als een leuke activiteit wordt ervaren.

"Ik vind het wel leuk om kleren te bekijken in winkels. Maar ik koop niet altijd wat. Ik koop nooit dezelfde dag, maar dan altijd de volgende dag. Ik moet eerst nadenken of ik wel genoeg geld heb. [...] Dus ik denk altijd goed na. Zou het wel bij me passen. Zou het leuk staan. Zouden mijn ouders het leuk vinden. Ik ga meestal wel een keer per week de stad in." (Dilan, 17 jaar Koerdisch)

Maar enkele moslimes uit dit onderzoek gaven aan dat ze soms opvallend meer in de gaten worden gehouden wanneer ze met allochtone vriendinnen zijn dan wanneer ze met autochtone vriendinnen zijn. Dit wordt als onprettig ervaren, maar dit laten ze over zich heen komen en ze komen gewoon weer terug in die winkel. Enkele respondenten spreken wel eens in een net café af om wat drinken met een vrienden.

"Na school of na het werk ga ik even in een café zitten. Dan ga ik naar Met vrienden, jongens en meisjes, maar meestal meisjes dan kan je lekker praten en over van alles hebben. En meestal met mijn beste vriendin Fatima [een Marokkaanse moslima], ik beschouw haar als mijn zus. Ik vertel haar alles wat er gaande is. En dan drinken we een kopje koffie of zo." (Lina, 19 jaar Marokkaans)

Overdag is de stad dus een prettige plek om leuke dingen te doen. Maar de meeste respondenten komen 's avonds om verschillende redenen niet in de stad. Hier wordt in de loop van dit hoofdstuk op terug gekomen.

5.2.2 Plekken met een barrière

Hierboven zijn de plekken beschreven waar alle respondenten een fijne betekenis aan toe kennen. Er zijn echter ook plekken waar een deel van de respondenten zich prettig voelt en een deel van de respondenten niet. Dit heeft te maken met enkele kenmerken van deze plekken waar de islam regels over heeft. De Koran beschrijft gedragsregels die betrekking hebben op het contact tussen mannen en vrouwen. Dit moet zo veel mogelijk vermeden worden ter bescherming van de vrouw (Abbas Sattar, 1987). Gemengde ruimtes dienen dus zoveel mogelijk vermeden te worden, zeker wanneer bepaalde lichaamsdelen niet bedekt zijn. De islam kent verder ook eet-en drinkregels en alcohol drinken wordt door de islam afgekeurd omdat moslimes altijd dienen te beseffen wat ze doen en omdat het schadelijk is voor het lichaam. Plekken waar alcohol wordt gedronken zijn beter om te mijden, zodat men ook niet beïnvloed kan worden, aldus de respondenten.

Door deze regels vanuit de islam zijn bepaalde plekken in beperkte mate toegankelijk. En de ene respondent uit dit onderzoek houdt zich hier strikter aan dan de ander. Hieronder worden zowel gemengde plekken, als plekken waar alcohol wordt gedronken beschreven, waarbij zowel ingegaan wordt op de respondenten die er wel komen als de respondenten die er niet komen.

Gemengde ruimtes

Een plek die voor het merendeel van de respondenten een toegankelijke plek is maar voor enkele respondenten door beperking vanuit het geloof, omdat het een gemengde plek betreft niet-toegankelijke plek is, is de plek waar gesport wordt.

Iets meer dan de helft van de respondenten geeft aan regelmatig naar de sportschool te gaan. Fitness is hierbij erg populair en ook kickboksen en tai-bo wordt (en werd) door enkele respondenten beoefend. Het is voor deze respondenten niet echt probleem dat dit in een gemengde ruimte gebeurt en eventueel in overleg met ouders mag het vaak wel.

"Ik vind kickboksen echt superleuk Ik heb op kickboksen gezeten, nu doe ik het gewoon thuis, maar ik wil er weer op. Bij het kickboksen zijn er alleen maar mannen en jongens. Alleen mijn vader vond het niet erg. Die zei dat hij wel vertrouwen in mij had.[...] Dus ik ben gewoon drieënhalve jaar op kickboksen geweest." (Ayşe, 19 jaar, Turks)

"Ik fitness minimaal één keer in de week en doe verder geen andere sporten. Het maakt voor mij niets uit dat daar dan mannen zijn. Als ik dat wel een probleem zou vinden, zou ik er niet heen gaan." (Aisha 27 jaar, Turks)

Iedereen is bij het sporten toch met zichzelf bezig, en zeker bij het fitnessen wordt er weinig op anderen gelet is hun verklaring. De respondenten voelen zich in de sportschool daarom wel op hun gemak.

Een ander sportplek is het zwembad. Zwemmen wordt door twee respondenten wekelijks gedaan in een groep van ongeveer dertig vrouwen. Het tijdstip waarop gezwommen wordt is overigens niet een 'vrouwenuurtje' mannen zijn ook welkom. Maar pas wanneer het 50/50 wordt qua man-vrouwverhouding, zouden deze respondenten stoppen.

Het feit dat de meeste sportplekken gemengde ruimtes zijn, wat vanuit de islam eigenlijk niet kan, maakt het voor enkele respondenten een ontoegankelijke of zelfs onprettige plek. Een van de leefregels die in de Koran staat voorgeschreven is dat moslimes zich dusdanig dienen te kleden om verleiding te voorkomen, om zich zo te beschermen tegen ongewenst contact van mannen (Abbas Sattar, 1987). De leefregels in de islam zorgen er dus voor dat er minimaal (fysiek) contact is tussen mannen en vrouwen. Verschillende respondenten voelen zich daarom niet prettig in gemengde ruimtes, omdat het niet mag, en omdat ze het niet gewend zijn.

De sportschool is, hoewel gemengd, voor het merendeel van de moslimes uit dit onderzoek toegankelijk. Het lichaam kan gewoon bedekt blijven. Maar voor de meeste respondenten is het niet gebruikelijk om bijvoorbeeld te gaan zwemmen vanwege de gemengde ruimte en de schaarse kleding die je bij deze sport aan hebt. Het zwembad is door beperking vanuit het geloof voor het merendeel van de moslimes in dit onderzoek een ontoegankelijke plek. Deze respondenten geven aan zich op die plek niet op hun gemak te voelen wanneer er mannen bij zijn.

"Ik kom echt nooit in een zwembad. Ik kan wel zwemmen, toen ik klein was heb ik zwemles gehad, maar ik ga er echt nooit heen. Ik ga binnenkort waarschijnlijk in Groningen, daar hebben ze zwemmen apart voor vrouwen. Dus daar wil ik wel een keer gaan hoop ik. Omdat het gemengd is, zwem ik nooit. Als het apart is zal ik veel vaker gaan. Maar dat kan nu niet." (Sara, 18 jaar, Marokkaans)

"Het is echt jaren geleden dat ik heb gezwommen, alles is gegroeid. Zodra ik er in zit is het wel lekker, maar als ik er uit moet dan doe ik snel een handdoek om me heen. Ik zou wel gewoon kunnen gaan zwemmen. Tussen de vrouwen. Gemengd eigenlijk niet. Maar als je naar het strand gaat is het ook gemengd, dus. Je moet er voor kiezen. Als je naar het strand gaat kan je ook gemengd zwemmen. Omdat ik me schaam, vind ik het niet zo leuk dat het gemengd is, dan zie je die mannen zo kijken." (Ayşe, 19 jaar, Turks)

Een van de respondenten gaf aan dat het voor haar überhaupt onmogelijk was om welke sport dan ook beoefenen omdat er in Friesland alleen maar gemengde sportplekken zijn en vanuit haar islamitische overtuiging kan dat echt niet.

In Pakistan toen ik klein was toen ik jong was, heb ik wel meegedaan, maar toen zat ik nog op school. [...] Ik heb toen badminton gedaan.[...] Maar nee, hier doe ik dat niet. Schoolgym op de middelbare school heb ik wel gedaan toen. Dan had ik wel altijd een hoofddoek om, omdat ik wel last had van gemengde lessen. Dat vond ik wel erg. Maar ik moest gewoon meedoen. [...] Maar naar dingen als sporten of zo, daar durf ik gewoon niet heen te gaan omdat dat gemengd is. En dan heb je gewoon fysiek contact. Als er alleen vrouwen zouden zijn, dan zou het wel kunnen.” (Imane, 22 jaar, Pakistaans)

Het merendeel van de respondenten die wel gemengd sporten geven aan dat als de mogelijkheid er is om zonder mannen te gaan sporten, zij deze kans zouden grijpen. De vrouwen die en in het dagelijks leven een hoofddoek dragen doen deze bij het sporten af, ten eerste omdat het makkelijker is met sporten en ten tweede omdat de respondenten hierdoor minder opvallen. Of er wordt een wat strakker en sportievere hoofddoek op gedaan.

Andere plekken die gemengde ruimtes betreffen en waar men zich niet geheel met kleding kan bedekken zijn het strand en de sauna. De gemengde sauna is op een respondent na een plek waar men niet heen gaat. De meeste moslima's uit dit onderzoek hebben geen moeite met sauna's die alleen bestemd zijn voor vrouwen.

Het grootste deel van de moslima's uit dit onderzoek gaat alleen naar het strand in het vaderland. Een van de redenen hiervoor is dat het in Nederland vaak te koud is en in de warme maanden zijn zij vaak in het vaderland. Maar daar gaan de respondenten het liefst naar een apart strandgedeelte voor vrouwen om te zonnen. Naar het strand gaan om te zonnen betreft alleen de Marokkaanse en Turkse respondenten, in de overige landen bestaat het concept 'naar het strand gaan om te zonnen' niet.

Plekken waar alcohol wordt gedronken

Moslims mogen geen alcohol drinken en op plekken waar alcohol wordt gedronken zou men beïnvloed kunnen worden. Daarom wordt geadviseerd niet op zulke plekken te komen. Voor het merendeel van de moslima's uit dit onderzoek is het hele uitgaansleven mede daardoor iets waar zij niet aan deel mogen of willen deelnemen. De discotheek is bijvoorbeeld een plek waar ze niet heen mogen en soms ook niet willen gaan. Drie van de respondenten kwam regelmatig in discotheken. Twee respondenten komen daar nu nog steeds om te dansen en te feesten, waarbij een respondent ook alcohol drinkt. Deze twee respondenten gaan niet stiekem naar een discotheek, maar met goedkeuring van ouders of man.

"Ook ga ik heel graag uit. In het weekend ga ik met mijn man naar of zo. Dit weekend ben ik alleen geweest. Mijn man was namelijk drie dagen naar Berlijn gegaan met tien vrienden. En ik heb een goede vriendin hier en zij werkt ook bij mij in het restaurant. En toen zij wij naar Groningen gegaan en toen zijn we ook naar de disco geweest.” (Chaima, 21 jaar, Afghaans)

De andere respondent is haar geloof strenger gaan praktiseren, en alcohol drinken en stappen met een hoofddoek vindt zij zelf nu niet meer kunnen. Dus naar een discotheek gaan is voor haar niet meer mogelijk. Een hoofddoek kan een grote barrière vormen voor vrijheid en mobiliteit van vrouwen, mede omdat familie leden en gemeenschap er verantwoordelijkheden aan hechten (Vanderwaeren, 2005). Bij deze respondent is de hoofddoek en dus haar religie in dit geval een barrière, zij kan niet meer naar deze plek toe waar ze voorheen wel kwam, ook al heeft zij hier zelf voor gekozen.

De rest van de vrouwen komt (praktisch) nooit in discotheken, meer dan de helft is er nog nooit geweest. Ze mogen niet van ouders en het merendeel heeft er ook geen behoefte aan.

"In een discotheek kom ik nooit. Ik ben er ook nog nooit geweest. Wel in cafés, maar niet in een discotheek. Ik mis het ook niet, omdat ik het nog nooit heb geproefd. Ik mag het sowieso niet. Maar het is meer dat het wereldje niet bij mij past. Er wordt alcohol gedronken, mensen gaan er helemaal los en wild. Als moslimmeisje pas ik daar niet bij vind ik zelf.” (Lina, 19 jaar Marokkaans)

Om twee redenen mogen en willen de moslimes uit dit onderzoek vaak niet naar discotheken gaan, de eerste reden is alcohol. De tweede reden is omdat de ruimte gemengd is en omdat mensen er komen om contacten te leggen.

"Ik vind de discotheek niet een leuke plek, ik vind het helemaal niet leuk. Want ik hou mij aan de regels van niet bier drinken, maagd blijven voor het huwelijk. Die dingen die daar gebeuren is helemaal het tegenovergestelde van waar ik me aan wil houden." (Sara, 18 jaar, Marokkaans)

Enkele respondenten die niet in discotheken komen gaan wel eens 's avonds ergens wat drinken in een cafeetje. Ook daar wordt alcohol gedronken en contacten gezocht, maar de plek is toegankelijker ook voor de respondenten met een hoofddoek. Zij blijven dan ook niet tot 's avonds laat, maar tot een uur of acht. Discotheken zijn rond dat tijdstip ook nog niet open.

In een café voel ik me ook op mijn gemak. Ik kom daar een keer per maand, ik heb namelijk niet zo veel tijd op dit moment. Dan ga ik naar Daar ben ik dan tot 20:00u. Niet tot 24u." (Lina, 19 jaar Marokkaans)

Verschillende factoren bepalen dus of een plek al dan niet toegankelijk is voor de respondenten. Alcoholgebruik, gemengde ruimte en tijdstip zijn factoren, maar ouders en gemeenschap spelen hierbij ook een rol. Zoals in Hoofdstuk 4 al is beschreven ervaren de moslimes met name die van Turkse en Marokkaanse afkomst een druk vanuit de gemeenschap. Dit werd ook geconstateerd in het onderzoek van Peleman (2003). Vrouwen mogen in sommige gevallen 'gewoon' niet uitgaan, gebeurt dit wel komen er roddels en praatjes en worden zij getypeerd als 'slecht meisje' iets waar de rest van de familie dan ook hinder van ondervindt. Op die manier is niet alleen de religie een barrière, maar ook de gemeenschap.

5.2.3 Angstige plekken

Mensen kunnen angst hebben voor bepaalde plekken (Tuan, 1980). De respondenten kunnen allemaal plekken noemen waar zij liever niet komen, omdat ze er angstig voor zijn. 's Nachts alleen een steegje inlopen zou geen van de respondenten graag doen. Bang dat iemand hen wat aan zou doen. Het is een plek waar zij voelen dat ze niet horen (Tuan, 1980). Maar niet alleen donkere steegjes worden vermeden. Er zijn meer soorten plekken en situaties die een aantal respondenten probeert te vermijden.

Mensen kunnen door angst aan plekken een angstige betekenis toekennen. Vooral 'donker' en 'anderen' zijn karakteristiek die een plek eng kunnen maken. Het is de angst dat er wat kan gebeuren en men geen controle heeft over wat komen gaat (Tuan, 1980). Uit de interviews kwamen deze kenmerken ook naar voren en zullen hieronder beschreven worden.

Een aantal respondenten hebben op een of andere manier angst voor het donker. Het is niet zo zeer dat ze er echt bang voor zijn, maar het is meer in die zin dat ze het donker mijden, omdat ze bang zijn dat hen wat overkomt. Met 'donker' wordt het vallen van de avond, de nacht, bedoeld en feit dat je dan nog buiten op straat of in de stad zou kunnen zijn. Vrouwen die 's nachts alleen over straat lopen, vragen om moeilijkheden wordt vaak beweerd (Plain, 2001). Dit is ook een redenatie van de meeste respondenten. Het merendeel van de respondenten probeert voor het donker thuis te zijn. Ouders spelen hierin ook een grote rol, omdat zij verwachten dat hun dochters voor het vallen van de avond thuis zijn omdat ze iets zouden kunnen overkomen.

"Ik ben er wel bang voor dat er wat gebeurt. Want mijn moeder heeft ook het liefst niet dat we 's avonds weggaan. En als we dan weggaan, dan zul je zien dat er wat gebeurt, dan heb jij het weer gedaan." (Büşra, 23 jaar, Turks)

Veel vrouwen vermijden vooral 's nachts bepaalde publieke plaatsen. Ze zijn bang voor aanvallen van mannen (Domosh & Seager, 2001). Dit is terug gevonden in de

antwoorden van enkele respondenten, zij geven aan bang te zijn voor de avond en nacht, omdat ze bang zijn om verkracht of aangevallen te worden.

"Want ze zeggen dat meisjes meer kans hebben om verkracht te worden. [...] Ja jongens worden misschien in elkaar geslagen, maar dat is wel wat anders dan verkracht worden. Dus daarom het is meer angst." (Sara, 18 jaar, Marokkaans)

Voor de meeste moslima's is het van belang om als maagd het huwelijk in te gaan. Wanneer zij verkracht worden kan dit grote gevolgen hebben voor hun huwelijkskansen. Onder enkele respondenten moslima's uit dit onderzoek heerst de angst dat dit hen kan overkomen. Het merendeel van de respondenten 'hoort' en wil daarom voor het donker thuis te zijn en gaan alleen de straat op als dit echt nodig is of met (mannelijk) familieleden.

Mensen hebben van nature angst voor anderen of vreemden (Sibley, 1997). Verschillende respondenten noemden dan ook als overige plekken waar ze bang voor zijn de plekken waar 'anderen' zitten, bijvoorbeeld zwervers. In Leeuwarden staan, volgens enkele respondenten, op het bus- en treinstation overdag, maar vooral 's avonds zwervers te bedelen. Ook zitten er wel eens hangjongeren. Deze respondenten gaven aan het station hierdoor geen fijne plek te vinden.

"Ik kom dagelijks op het busstation. Ik vind het daar nooit echt leuk hoor. Ik voel me er angstig. Ik vind dat ook echt geen leuke plek om te wachten. Er hangen altijd van die zwervers daar rond. En van die hangjongeren. Bij het treinstation ook. Ik vind het niet prettig om daar te wachten. Van die rare lui, en die roepen dan dingen naar je." (Khadija, 20 jaar, Marokkaans)

De moslima's uit dit onderzoek voelen zich bij deze mensen niet op hun gemak en vinden het niet prettig als ze op het station moeten wachten. Het idee dat 'anderen' de plek claimen en bepalen wat er gebeurt maakt dat een persoon zich op een die plek niet op zijn gemak voelt (Tuan, 1980).

Ook het bos blijkt ook voor sommige respondenten een angstige plek te zijn. Het is een publieke plek en vrouwen kunnen zich op zo'n plek bedreigd voelen, omdat iedereen er mag komen (Domosh & Seager, 2001). Met een groepje durven deze respondenten er prima heen te gaan. Maar alleen zullen ze niet het bos in gaan. De angst die dan optreedt is de angst voor het onverwachte de angst voor 'anderen' die hen wat aan zouden kunnen doen.

"In het Leeuwarderbos voel ik me niet veilig. Daar voel ik me angstig. Ik voel me echt angstig daar. Pedofielen en homo's zitten daar. Ik vind het echt vies daar. Zwervers zitten daar ook bij." (Sara, 18 jaar, Marokkaans)

Het bos heeft meer kenmerken waardoor enkele moslima's uit het onderzoek het er eng vinden, het is onoverzichtelijk en groot. De respondenten voelen zich kwetsbaar wanneer ze alleen in het bos zouden zijn.

"Het bos vind ik wel leuk, maar alleen als er veel mensen zijn. Alleen zou ik niet gaan, en met z'n tweeën ook niet zo snel. Echt met een groepje. Ik vind een bos eng. Het is zo groot. Je kunt niet zo maar weggaan weet je wel. In een bos zit je makkelijk vast. Ik ben er wel eens geweest. Maar ik voel me niet prettig. Ik vind het niet fijn daar overdag ook niet. Overdag gebeurt er ook heel veel hoor." (Büşra, 23 jaar, Turks)

"Het bos is eenzaam, je weet nooit wat er gaat gebeuren, best eng. Vrijwillig ga ik niet naar het bos." (Ayşe, 19 jaar, Turks)

Overigens deelden niet alle respondenten deze mening over het bos. Voor sommige moslima's uit dit onderzoek is het bos ook plek waar gerecreëerd wordt. Zij komen daar met familie of vrienden om te wandelen.

Angst voor anderen, mede veroorzaakt door stereotypen kan leiden tot racisme (Storey, 2001; Sibley, 1997). Vanuit het oogpunt van extreemrechtse mensen zijn de respondenten 'de ander'. Sommige respondenten ervaren plekken waar nazi's of 'lonsdalejongeren' of andere mensen zitten die het niet zo op buitenlanders hebben als

angstige plekken, omdat ze hier nare ervaringen mee hebben. Een paar respondenten kennen echt bepaalde plekken waar dit soort mensen rondhangen. Zij proberen deze plek echt te mijden.

"Een paar kilometer van het AZC is een dorp waar ik liever niet kom. Dat is Daar ben ik wel eens geweest, maar daar voel ik me niet veilig. Daar zijn veel mensen die buitenlanders haten. Nou als ik daar loop dan zeggen ze gewoon, 'vieze buitenlander' en zo. Dan schelden ze uit. Maar dan zeg ik niks terug. [...] Maar ik ben daar een keer om 13u 's middags geweest en toen was ik echt op alle plekken aan het kijken of er een paar jongens of een paar groepen komen, gewoon met de fiets. Dan let ik heel erg op. Dan ben ik best bang. Ze schelden sowieso uit. En als ze kunnen dan zitten ze ook aan je. Maar meestal zeggen ze alleen wat. Want dan zijn ze op de fiets, en ik ben dan met meer mensen. Dan durven ze niet. Maar als ik alleen zou zijn, dan zouden ze wel naar mij toe komen en of slaan of doen, dat is wel zeker. [...] Maar bij mij zelf is dat nooit zo gebeurt, maar ik ga nooit alleen naar die weg toe. Ik kom daar niet meer." (Dilan, 17 jaar Koerdisch)

Het merendeel van de respondenten is door racisten wel eens uitgescholden en enkele respondenten zijn bang dat hun misschien fysiek een keer wat overkomt. Daarom worden dit groepjes 'lonsdalejongeren' met een grote boog gemeden.

"En op plekken waar nazi's rondhangen. Op die punten waar die nazi's zitten daar kom ik ook liever niet. Ik weet niet echt plekken waar ze rondhangen, maar ik weet wel dat als ik zo'n groepje zie dat ik er met een grote bocht om heen. Het is niet zo zeer de 'Londsdales' want dat weet ik wel. Maar je kunt echt aan bepaalde kenmerken zien. Als het één persoon is dan maakt het niet uit. Maar als het een groepje is, dan gaan ze je echt uitschelden." (Sara, 18 jaar, Marokkaans)

5.2.4 Gemiste plekken

Dat het merendeel van de moslima's uit dit onderzoek door religie, ouders of gemeenschap niet overal kunnen komen wil niet zeggen dat ze nooit eens 's avonds of in het weekend de deur uit gaan.

"Maar in het weekend doen we altijd leuke dingen. Uit eten of naar de bioscoop, waar we maar net zin in hebben." (Aïsha 27 jaar, Turks)

De meeste respondenten gaan wel een of meer keer per jaar uit eten. Voor alle respondenten is een restaurant een toegankelijke plek waar men graag met vrienden, collega's of man heen gaat. Ook zijn alle respondenten wel eens naar de bioscoop geweest. Hierin zitten grote verschillen van "twee keer in mijn leven" tot "elke maand". Voor moslima's uit dit onderzoek is de bioscoop wanneer ze met vriendinnen, man of familie heen gaan een toegankelijke plek, en het wordt door de vrouwen een leuke activiteit gevonden. Maar helaas is de bioscoop niet in elke woonplaats aanwezig.

Slechts een respondent vind de bioscoop maar niks. Zij kijkt thuis alleen films op DVD, zodat ze 'bepaalde' scènes kan doorspoelen die voor haar als moslimzijnde niet geschikt zijn.

Verder zijn er een enkele respondenten die aangeven 's avonds tot ongeveer 20:00u zo nu dan wel ergens wat te gaan drinken met vriendinnen. Niet in een kroeg, maar in een net cafeetje waar gewoon gezeten en gepraat kan worden en de muziek niet te hard staat.

"In de avond ga ik meestal wat drinken met vrienden of vriendinnen of met collega's. [...] Laatst gingen we naar, met twee collega's die vroegen of ik ook meewilde. [...] Of ik ga naar dat vind ik ook wel heel gezellig. Daar kom ik graag. [...] Daar vind ik wel wat netter. Daar komen echt heel veel zakenlui, en dat is niet echt zo'n kroeg zeg maar. [...] Ja ik hou wel van die leuke gezellige cafeetjes, weet je wel. Gewoon waar het er ook leuk uitziet en zo. En niet zo zeer, kroeg en drank. Ik drink sowieso niet, dus daar heb ik ook geen behoefte aan." (Khadija, 20 jaar, Marokkaans)

Maar dit soort plekken zijn toch niet voor iedereen toegankelijk en in het dagelijks leven worden er zowel overdag als 's avonds bepaalde plekken gemist. Plekken waar moslima's in alle vrijheid en zonder problemen regelmatig heen zouden kunnen gaan. Het merendeel van de respondenten noemt als grootste gemis 'plekken speciaal voor

vrouwen'. Deze plekken zijn er niet en het zou van enorme betekenis zijn voor moslima's die gemengde ruimtes als grote barrière ervaren. Ook worden 'plekken met betrekking tot de islam' gemist. Overige plekken hebben te maken met het uitgaansleven, de moslima's zouden graag een 'uitgaansplek' willen hebben, zodat zij 's avonds ook eens uit kunnen gaan zonder dat daardoor problemen ontstaan.

Ten slotte is er nog een plek die niet gemist wordt, maar waar alle moslima's uit dit onderzoek wel een keer heel graag heen willen gaan namelijk Mekka.

Plekken voor vrouwen

Uit onderzoek van Peleman blijkt dat moslima's in Antwerpen scherp in de gaten worden gehouden door mannen. Zij mogen maar beperkt in gemengde publieke ruimtes komen. Om toch niet altijd in huis te zitten richten deze moslima's vrouwenclubjes op, om toch te kunnen sporten, of leuke dingen met elkaar te doen (Peleman, 2003). In dit hoofdstuk is al eerder aanbod gekomen dat enkele respondenten vanuit de islam beperkt worden door gemengde ruimtes. De moslima's uit dit onderzoek zouden dan ook graag in Friesland meer plekken willen zien die alleen toegankelijk zijn voor vrouwen. Dit soort plekken worden niet door alle respondenten gemist, maar door enkele wel, maar allen vertelden dat sowieso onder moslima's in hun omgeving behoefte aan is.

"Ja misschien voor de vrouwen, ja ik heb er zelf geen moeite mee, met gemengd sporten. Ik heb er geen moeite mee, omdat ik geen hoofddoek draag. Ik kan gewoon in een korte broek lopen, [...]. Maar voor vrouwen die dan, getrouwde vrouwen of vrouwen die een hoofddoek dragen en daar wat meer mee bezig zijn en er meer op letten. Dan zou ik het goed vinden of zo, dat er 1x per week ruimte kunnen hebben om te sporten [...] In grote steden zie je dat wel heel veel. Daar heb je zwembaden gereserveerd om 1 keer in de maand te kunnen zwemmen." (Khadija, 20 jaar, Marokkaans)

In andere regio's waar meer moslims wonen schijnen deze plekken meer te bestaan. Speciale uurtjes voor vrouwen om te sporten of plekken om sociale contacten te onderhouden. Moslima's en andere vrouwen kunnen dan zonder problemen te krijgen met de gemeenschap of ouders naar zulke plekken gaan.

"Ik mis een buurthuis voor vrouwen waar je dagelijks kan komen. Alleen jonge meiden. Centraal gelegen. [...] Alleen voor meisjes. Maakt niets uit wat voor cultuur, of achtergrond ze heeft. Gewoon dat ze daar naar toe kan komen en lekker kan kletsen en dingen kan doen met elkaar. [...] Dat mis ik hier. Ik vind het gewoon gezellig om met meiden bij elkaar te komen. Die stichtingen heb je overal in het zuiden, maar die mis ik gewoon hier. De dingen die hier voor jongeren worden georganiseerd zijn meestal gemixt. Maar ik wil alleen voor vrouwen, want dat durven ze toch meer te zeggen en meer te uiten. Ze hoeven dan niks te verbergen." (Lina, 19 jaar Marokkaans)

Plekken met betrekking tot de islam

Een andere plek die door verschillende moslima's uit dit onderzoek gemist worden zijn plekken met betrekking tot de islam. Voor de moslima's uit dit onderzoek die niet in de buurt van Leeuwarden, Heereveen, Drachten of Sneek wonen en niet over een auto beschikken is de toegang tot een moskee beperkt. De mobiliteit is in dit geval een beperkende factor waardoor de moskee door verschillende moslima's uit dit onderzoek gemist wordt.

"Ik kom niet vaak in de moskee, helaas niet. Omdat we geen auto hebben. En zondag moeten dan anders met het openbaar vervoer en dat is ook niet alles. Naar Leeuwarden of Sneek [...]. Ik heb wel mijn rijbewijs, ik heb ook een tijdje een auto gehad, maar nu even niet. Het is wel lastig zonder auto." (Büşra, 23 jaar, Turks)

Daarnaast zit er tussen de moskeeën onderling ook verschillen, onder andere door verschillende stromingen binnen de islam. Twee van de respondenten behoorden tot de ahmadiyya gemeenschap en voor hen is er geen moskee in Friesland. Daarnaast gaan moslims meestal naar moskeeën met eenzelfde culturele achtergrond.

Een andere plek met betrekking tot die islam die gemist wordt in Friesland is een soort van islamitische winkel waar informatieboeken, kleding en hoofddoeken gekocht kunnen

worden. Voor de juiste spullen moeten de moslimes die hier behoefte aan hebben nu naar de grote steden als Den Haag, Utrecht en Amsterdam gaan.

Uitgaansplek

Het avondleven wordt in de vaderlanden en de landen van herkomst als zeer prettig ervaren. Het is gericht op families, op gezinnen en er speelt zich veel op straat af. In Nederland is het uitgaansleven veel meer op jongeren en contact zoeken en relaties gericht. Hierdoor is dit vrijwel niet toegankelijk voor de moslimes uit het onderzoek. Ouders verbieden hun dochters op stap te gaan. Mannen en vrouwen zijn volgens de islam gelijkwaardig, maar niet gelijkvormig. Mede door dit verschil zijn er typisch mannen- en vrouwenrollen ontstaan. Waarbij de vrouw meestal de huishoudelijke taken krijgt, privé en de man meer publieke taken (Abdus Sattar, 1987). Enkele respondenten gaven ook aan dat er verschillen waren en zijn tussen de opvoeding van broers en de opvoeding van haarzelf en eventuele zussen. Broers worden over het algemeen vrijer gelaten, zij mogen soms wel op stap terwijl dat voor de dames verboden is.

"Vroeger verschilde de opvoeding tussen mijn broers en ons niet zo. Maar nu zie je dat zij gewoon mogen uitgaan en zo dat mogen wij absoluut niet. Zij gaan we op stap. Maar nee wij mogen niet uitgaan, waar ze drinken, waar ze roken. Het mag sowieso niet van het geloof eigenlijk, maar vanuit de cultuur mag het ook niet, dat dames uitgaan. De jongens zijn veel vrijer in het uitgaan. En over dames wordt dan gepraat en geroddeld. Als ik naar een disco zou gaan dan zou ik op mijn kop krijgen van mijn moeder en misschien ook wel mijn broer." (Merve, 21 jaar, Turks)

De gemeenschap speelt hierin ook een rol. Vanderwaeren constateerde in haar onderzoek een sociale druk op minderheden waar vrouwen veelal de dupe van worden. Activiteiten buitenshuis worden uit angst voor roddels dikwijls door vaders en echtgenoten verboden (Vanderwaeren, 2005). Het merendeel van de respondenten ervaart ook dat ze rekening moet houden met de gemeenschap waartoe ze behoort. Vooral de Turkse en Marokkaanse respondenten geven dit aan. Er wordt veel geroddeld, dingen worden erger gemaakt dan ze zijn, en er worden foute conclusies getrokken. Jonge moslimes worden snel getypeerd als 'slecht meisje', wanneer zij bijvoorbeeld gezien worden op een, in de ogen van de gemeenschap, 'verkeerde' plek of op een 'verkeerd' tijdstip. Hier komen dan praatjes van en deze roddels bereiken vaak familieleden.

"Als ik 's avonds door de stad zou lopen, denk ik dat de Marokkanen heel raar zouden kijken. Van wat doet dat meisje in de nacht, zo laat nog hier. En daar wordt wel over geroddeld. [...] Slecht meisje, wat doet ze daar zo laat. Maar ik denk van je hebt je eigen dochters nog niet gezien, maar ik werk tenminste. Ik kom zo laat bij van mijn werk weg." (Sara, 18 jaar, Marokkaans)

"Hier letten zoveel mensen op elkaar hè. Met hier bedoel ik dan Nederland. Mensen letten veel op elkaar. Ik mag ook niet met mijn broer uitgaan, want jij weet misschien wel dat dat mijn broer is, maar de andere mensen weten dat niet. En dan gaan ze daar over roddelen. Dat gebeurt heel vaak." Maar stel je voor dan ga je één keer, dat wordt meteen gezegd dat je elke dag daar heen gaat." (Dilan, 17 jaar Koerdisch)

Door cultuur en religie wordt van moslimes dus niet verwacht dat ze uitgaan. Graag zouden enkele respondenten dus meer cafeetjes willen zien waar je met het hele gezin terecht kunt en waar geen alcohol geschonken wordt, maar men gewoon komt voor een kopje koffie, zodat zij 's avonds ook eens uit kunnen zonder dat daar problemen met gemeenschap en ouders van komen en zonder dat zij hun religieuze opvattingen aan de kant hoeven te schuiven.

"Dus eigenlijk wil ik meer uitgaansleven maar dan op familie en gezin gericht. Niet op alleen op jongeren en mensen die contact zoeken. Dat mis ik hier heel erg. In Turkije is het zo dat je overal heen kunt met je familie. Maar hier kun je nergens heen. Je kunt niet met je moeder of vader naar een cafeetje gaan hier. Dan lachen ze je uit." (Büşra, 23 jaar, Turks)

Een speciale plek: Mekka

Plekken kunnen emotionele of culturele symbolen worden voor mensen. Het zijn de plekken die door een bepaalde groep mensen eenzelfde speciale betekenis heeft en hetzelfde wordt beleefd (Holloway & Hubbard, 2001). Voor moslims is zo'n plek Mekka. Geen van de moslims uit dit onderzoek is in Mekka geweest. Maar allen kennen wel mensen die daar geweest zijn. Het moet heel bijzonder zijn en alle respondenten willen er, niet alleen omdat het verplicht wordt gesteld in de islam, heel graag heen.

Ik ben nog nooit geweest, maar ik zou het wel heel prettig vinden. Ik zou er nog wel een keer heen willen gaan. Het is een islamitisch plek ook waar onze profeet heen is geweest. Ik zal er sowieso wel heen willen en kijken hoe het eruit ziet, en hoe het daar is, ook het klimaat. Dus het lijkt me wel wat." (Ayşe, 19 jaar, Turks)

Mekka wordt voorgesteld als een plek waar iemand echt met zijn geloof bezig kan en iedereen gelijk is. Het is een soort van Utopia. Volgens de moslims is iemand religieuzer wanneer die daar is geweest dan voorheen. En dat is iets wat als aangenaam wordt ervaren. Aangezien veel van de vrouwen aangeven zich meer in hun geloof te willen verdiepen.

"En ik wil ook een keer naar Mekka gaan, dat wil ik graag. Niet alleen voor bidden, maar ook voor kijken. Maar wanneer ik ga, ga ik ook voor bidden. Mijn schoonouders zijn er ook geweest. En wanneer ik ga dan wil ik wel een beetje ouder zijn. [...] Maar het is niet zo dat ik ga bidden en dat wanneer ik terug ik niks meer mag omdat ik naar Mekka ben geweest. Ik ken mensen die komen terug en die zeggen ik ga niet meer dansen, ik ga niet op stap, ik mag niet dit, ik mag niet dat. Dat ze heel anders terug komen, als een ander mens. Dat wil ik niet doen. Ik voor mijn God daarheen. Ik ga daar wel bidden. [...] Maar ik kom niet als een andere persoon weer terug. Ik kom als dezelfde Chaima weer terug." (Chaima, 21 jaar, Afghaans)

5.3 Conclusie

In dit hoofdstuk zijn de resultaten van de case-study met betrekking tot plekken beschreven. Hieruit blijkt dat bepaalde factoren bepalen of respondenten prettige dan wel angstige betekenissen toekennen aan plekken. Prettige plekken zijn plekken die vertrouwd zijn en waar men regelmatig komt. Daarnaast kennen de moslims uit dit onderzoek eigen angsten waardoor zij bepaalde plekken proberen te mijden.

Vanuit de religie zijn bepaalde plekken minder toegankelijk voor moslims het gaat daarbij voornamelijk om gemengde ruimtes en plekken waar alcohol wordt gedronken. Verder dienen verschillende respondenten rekening te houden met de gemeenschap waartoe zij behoren en regels van ouders.

In zowel Hoofdstuk 4 als in dit hoofdstuk is getracht zoveel mogelijk van alle respondenten wat weer te geven. Maar de ene respondent drukt alles wat korter en bondiger uit dan de ander, waardoor van de een meer citaten gebruikt zijn dan van de ander. Vanzelfsprekend zitten er veel verschillen tussen de respondenten, maar er zijn zeker ook overeenkomsten. In het volgende afsluitende hoofdstuk zal uit de gegevens een conclusie worden getrokken waarmee de hoofdvraag beantwoord zal gaan worden.

H.6 Conclusie

6.1 Inleiding

Mensen beïnvloeden plekken en andersom. Waar de een zich prettig voelt, voelt de ander zich niet op zijn gemak. Plekken hebben in elke cultuur en voor elke persoon een andere betekenis. Deze scriptie heeft tot doel inzicht te krijgen in de betekenis van de plekken uit het dagelijks leven van de moslima en tevens te kijken naar de factoren die een rol spelen bij de plekken waar de moslima wel of niet komt. Omdat 'dé moslima' vanzelfsprekend niet bestaat, zal in deze conclusie gesproken worden over 'de moslima's uit dit onderzoek'. Want er is wel op een aanzienlijk aantal punten voldoende overeenkomstig materiaal tussen de respondenten gevonden om op basis daarvan conclusies te kunnen trekken over de moslima's die in de doelgroep van dit onderzoek vallen.

In dit laatste hoofdstuk zal antwoord worden gegeven op de vraagstelling die in Hoofdstuk 1 tot stand is gekomen. Hierin zullen de antwoorden op de subvragen verwerkt zitten en niet apart beantwoord worden. Op verschillende punten zal de theorie uit Hoofdstuk 1 en 2 tegen de uitkomsten van het onderzoek worden gehouden.

Het hoofdstuk wordt afgesloten met beperkingen van het onderzoek en tenslotte de aanbevelingen voor verder onderzoek.

6.2 Beantwoorden van de hoofdvraag

De hoofdvraag van dit onderzoek luidt als volgt:

Welke betekenis hebben de plekken uit het dagelijks leven van de jonge moslima uit Friesland voor haar?

De plekken uit het dagelijks leven hebben voor de moslima's uit dit onderzoek verschillende betekenissen. Prettige plekken zijn plekken waar iemand voelt dat die zowel fysiek als emotioneel op zijn of haar plek is, dat diegene zich thuis voelt (Holloway & Hubbard, 2001). Het is een teken dat er een emotionele band is tussen een persoon en de plek. Vaak zijn dit de plekken waar je dagelijks of wekelijks komt. De plekken waar de moslima's uit dit onderzoek de meeste tijd doorbrengen zijn thuis, op school en op het werk, dit zijn tevens de plekken waar de moslima's uit dit onderzoek een binding mee hebben en voor hen van betekenis zijn. Thuis is hierbij vanzelfsprekend de fijnste plek. Bij thuis is er werkelijk sprake van de 'sense of place'. Het is voor die persoon een hele belangrijke plek (Holloway & Hubbard, 2001). Thuis kunnen de respondenten echt zichzelf zijn. Andere plekken van betekenis zijn voor de moslima's uit dit onderzoek bij familie en vrienden thuis.

De meeste moslima's uit dit onderzoek hebben een sterke binding met het vaderland. Contacten worden onderhouden door middel van msn en email. Het land betekent veel voor ze en het merendeel van de respondenten gaat jaarlijks naar het vaderland op vakantie. Ook daar voelen zij zich thuis. In het vaderland hebben de Turkse en Marokkaanse moslima's uit dit onderzoek over het algemeen een grotere vrijheid dan in Nederland. In Nederland hebben migranten te maken met een sociale druk vanuit de gemeenschap. Leden roddelen over elkaar en bemoeien met elkaars privé-aangelegenheden. Met name de vrouwen worden hier de dupe van. De eer van de familie hangt van haar af en zij wordt door de gemeenschap goed in de gaten gehouden. (Peleman, 2003; Vanderwaeren, 2005). Wanneer zij iets verkeerd doet komen hier roddels van. De respondenten van Pakistaanse en Afghaanse afkomst hebben weinig (tot niets) te maken met een gemeenschap. De Koerdische respondent gaf ook aan in de gaten gehouden te worden. Zij woont in het AZC en daar wordt ook veel met elkaars

privé-leven bemoeid. In het vaderland kennen de respondenten weinig mensen waardoor ze meer vrijheid hebben en krijgen om te gaan en staan waar ze willen. Daar komt bij dat de samenleving islamitisch is ingericht, en er veel minder barrières zijn zoals in Nederland. De plekken zijn toegankelijker en 's avonds kunnen (en mogen) enkele respondenten dus ook uitgaan terwijl in Nederland op twee respondenten na niemand op echt stap gaat.

In Nederland voelen de respondenten zich over het algemeen wel thuis, ook degene die hier niet geboren zijn. Ze hebben hier op een opleiding gedaan, of zijn nog bezig, en hier kunnen ze een carrière opbouwen. Verder hebben ze hier vrienden en ook familie wonen. Maar hier in Nederland hebben de moslima's uit dit onderzoek dus wel te maken met barrières. Gemengde ruimtes, zoals in de vorm van bijvoorbeeld sportplekken en plekken waar alcohol wordt gedronken zijn min of meer vanuit het standpunt van de islam verboden voor moslims. De ene respondent gaat hier anders mee om dan de ander, aangezien de een religieuzer is dan de ander. Wat gemengde ruimtes betreft laat het merendeel van de respondenten zich niet tegenhouden en gaat gewoon fitnesssen of kickboksen in de sportschool. Het zwembad daarentegen is een plek waar de meeste moslima's uit dit onderzoek niet komen omdat daar zowel mannen als vrouwen zwemmen. Dit geldt ook voor sauna's en stranden.

Ook de plekken waar alcohol wordt gedronken worden veelal niet bezocht door de moslima's uit dit onderzoek. Plekken als discotheken en kroegen worden maar door twee respondenten regelmatig bezocht. Een enkele respondent gaat 's avonds nog wel eens ergens in een cafeetje wat drinken, maar daar blijft het bij. Het feit dat er op uitgaansplekken alcohol wordt gedronken is al een barrière, maar daarnaast zijn deze ruimtes ook nog gemengd en wordt er op dit soort plekken contacten gelegd en relaties begonnen. Op zulke plekken mogen de meeste moslima's uit dit onderzoek niet komen. En tevens vinden zij zelf ook niet dat ze daar horen te komen, het past niet bij ze.

Maar 's avonds langs een discotheek of kroeg lopen kan genoeg zijn voor een roddel binnen de gemeenschap over een moslima die 'op stap was' waarna zij als 'slecht meisje' getypeerd wordt. Enkele moslima's uit dit onderzoek houden hier heel bewust rekening mee en proberen zulke situaties te vermijden. In het onderzoek naar Marokkaanse vrouwen in Antwerpen kwam het feit dat de moslima's uit dat onderzoek bepaalde plekken vermijden in verband met de gemeenschap ook nadrukkelijk naar voren (Peleman, 2003).

Naast de plekken waar enkele respondenten om religieuze redenen niet willen of mogen komen zijn er ook plekken waar de moslima's uit dit onderzoek om emotionele redenen niet graag komen, namelijk angst. Mensen kunnen angst hebben voor bepaalde plekken. Met name 'het donker' en 'anderen' zijn karakteristieke die een plek eng kunnen maken. Het is de angst dat er wat kan gebeuren en er men zelf geen controle heeft over wat er komen gaat (Tuan, 1980). Ook de moslima's uit dit onderzoek vinden 'het donker' en 'anderen' en vooral die combinatie, kenmerken van enge plekken.

Veel vrouwen vermijden vooral 's nachts bepaalde publieke plaatsen. Ze zijn bang voor aanvallen van mannen (Domosh & Seager, 2001). Dit is ook in dit onderzoek naar voren gekomen. Geen van de respondenten voelt zich wanneer ze 's nachts op straat loopt op haar gemak. Het merendeel van de respondenten voelen zich angstig en zijn bang dat hen wat overkomt. Onder enkele moslima's heerst echt de angst om verkracht te worden wat enorme gevolgen zouden kunnen hebben wat betreft haar huwelijkskansen. Plain (2001) concludeert dat vaak wordt beweerd dat vrouwen die 's nachts alleen over straat lopen, vragen om moeilijkheden (Plain, 2001). Dit is ook een redenatie van de meeste moslima's uit dit onderzoek. Het merendeel van de respondenten 'hoort' daarom voor het donker thuis te zijn en gaan alleen de straat op als dit echt nodig is of met een (mannelijk) familielid. De straat 's nachts heeft voor het merendeel van de moslima's in dit onderzoek dus een angstige betekenis.

Het bos blijkt voor enkele moslima's uit dit onderzoek ook een plek met een angstige betekenis te zijn. Zij zijn bang, net zoals in het donker op straat, dat hen wat ergs overkomt en gaan niet allen of met z'n tweeën het bos in. Voor andere moslima's uit dit

onderzoek blijkt het bos een plek van recreatie te zijn, waar ze met vrienden of familie heen gaan.

Het station blijkt voor een aantal respondenten ook geen prettige plek. 'Anderen' als zwervers en hangjongeren maken het voor deze moslima's een plek waar ze liever niet alleen wachten. Voor extreemrechtse mensen zijn de moslima's juist 'de ander' en wanneer de moslima's uit dit onderzoek deze mensen zien staan, wordt er met een boog om heen gelopen. Het merendeel van de respondenten is door lonsdalejongeren of nazi's wel eens uitgescholden en onder enkele respondenten heerst de angst dat hen fysiek iets aangedaan zal worden.

Gemengde ruimtes en plekken waar alcohol wordt gedronken zijn zoals al eerder is genoemd vanuit de religie gezien plekken waar moslims niet horen te komen. De ene moslima gaat daar anders mee om dan de andere. Maar over het algemeen worden door deze barrières wel plekken gemist die voor de moslima's uit dit onderzoek van grote betekenis zouden zijn.

Plekken alleen bestemd voor vrouwen zoals speciale fitness- en zwemuurtjes, cafés of buurthuizen zouden heel veel kunnen betekenen voor moslima's die geen activiteiten kunnen ondernemen in gemengde ruimtes. Het merendeel van de moslima's kan, op uiteten en de bioscoop na, niet deelnemen aan het uitgaansleven 's avonds. Graag zien deze respondenten dan ook plekken waar zij 's avonds wel heel kunnen gaan. In het vaderland is het avondleven voor het hele gezin, er zijn daar soort van 'familiecafés'. Zulk soort plekken worden gemist in Nederland, maar zouden van grote betekenis zijn voor heel veel moslima's. Zij zouden hier heen kunnen gaan zonder in conflict te komen met gemeenschap, ouders of met hun eigen religieuze gevoelens.

Overige plekken die gemist worden hebben betrekking op de islam. Moslima's die geen moskee dichtbij hun woonplaats hebben zouden er graag een zien komen. Ook worden winkeltjes waar hoofddoeken en informatieboeken over de islam gekocht kunnen worden gemist.

Een plek van hele grote betekenis is Mekka. Alle moslima's uit dit onderzoek geven aan dat zij hier graag heen willen gaan. Mekka wordt voorgesteld als een plek waar iedereen intensief met zijn religie bezig is. Mensen die daar heen gaan komen religieuzer terug, en verschillende moslima's in dit onderzoek zouden hun religie beter willen praktiseren en zouden onder andere om die reden graag naar Mekka gaan.

De moslima's die als respondenten aan het onderzoek hebben meegewerkt vallen binnen de doelgroep 17 tot en met 28 jaar en wonen in Friesland. Op basis daarvan is naar overeenkomstige punten tussen de vrouwen gekeken. Vanzelfsprekend zitten er ook veel verschillen tussen deze vrouwen en dit heeft invloed op de betekenis en het gebruik van plekken.

Drie van de vier moslima's uit dit onderzoek die een hoofddoek dragen hebben hier zelf goed over nagedacht en de beslissing hierover zelf gemaakt. Dit komt overeen met de bevindingen van Vanderwaeren waaruit blijkt dat moslima's in de meeste gevallen goed overwogen voor een hoofddoek kiezen en er praktisch nooit sprake is van dwang (Vanderwaeren, 2005). De andere respondent droeg in herkomstland al een hoofddoek uit culturele gewoonte. Uit dit onderzoek blijkt dat de verschillen in de betekenis van plekken tussen de moslima's die wel een hoofddoek dragen en de moslima's die niet een hoofddoek dragen niet groot is. De vrouwen die een hoofddoek dragen zijn religieus. Zij proberen consequent te bidden en lezen geregeld in de Koran. Maar bidden en de Koran lezen doen ook een aantal moslima's uit dit onderzoek die geen hoofddoek dragen. Dus de buitenkant zegt wat dat betreft niet veel. Over het algemeen geldt dat de respondenten die het minst met het geloof de islam hebben, bijna niet bidden, geen hoofddoek dragen, en, of wel eens alcohol drinken, degene zijn die (tenzij ouders dat verbieden) op meer plekken komen. Voor hen zijn de plekken toegankelijker. Deze vrouwen hebben zelf geen problemen met het zwembad, een café of een discotheek, ze komen er graag. Terwijl de moslima's uit dit onderzoek die heel religieus zijn deze plekken helemaal niet aantrekkelijk vinden, omdat die in hun ogen in de islam verboden zijn. Zij delen hun vrije tijd in met andere activiteiten en zitten graag thuis. Daar voelen

zij zich prettig bij. De moslima's uit het onderzoek, die weinig van hun ouders over het geloof hebben meegekregen, zich niet zelf erin hebben verdiept, en er daarom weinig mee hebben, maar zich wel aan bepaalde regels moeten houden onder druk van de gemeenschap ervaren hun religie, en voor een deel ook hun cultuur als beperkend.

Er is echter één groot verschil tussen de respondenten die wel een hoofddoek dragen en zij die dat niet doen en dit zit vooral in de reacties van de buitenwereld. Moslima's met een hoofddoek vallen meer op dan zonder. Zij zijn anders, en anderszijn leidt vaak tot discriminatie en uitsluiting (Sibley, 1997). Hier hebben ze over het algemeen ook vaker last van dan de respondenten die geen hoofddoek dragen. Ook hebben de moslima's die een hoofddoek dragen vaker het gevoel zich te moeten bewijzen tegen vooroordelen. Maar ze nemen ook graag een voorbeeldfunctie aan, om te laten zien dat je met een hoofddoek normaal kan functioneren in de maatschappij. Dit komt overeen met onderzoek in Canada naar moslima's met een hoofddoek. Ook daar hebben moslima's die een hoofddoek dragen het gevoel te moeten bewijzen dat de hoofddoek niet voor vrouwenonderdrukking staat. Deze moslima's willen laten zien dat ze wel zelfstandig zijn, een opleiding hebben afgerond en werk kunnen krijgen en uitvoeren en dat ze daarnaast nog leuke dingen kunnen doen (Ruby, 2005).

6.3 Beperkingen in het onderzoek

De resultaten die hierboven beschreven en bediscussieerd zijn, zijn de resultaten van een onderzoek dat zijn beperkingen heeft. Allereerst zijn de conclusies alleen toepasbaar op een kleine groep moslima's die tot de doelgroep behoorde. En dan nog moeten er kanttekeningen bij gezet worden, aangezien dé moslima niet bestaat en dit slechts een case-study is. De uitkomsten van het onderzoek zijn gemiddelden van de respondenten.

Ten tweede is bij dit onderzoek sprake van een 'non-respons', de moslima's die geïnterviewd zijn behoren tot een selecte groep die bereid is geïnterviewd te worden en persoonlijke dingen te vertellen. Hierdoor kan een vertekend beeld ontstaan.

Ten derde bestond de onderzoeksgroep uit respondenten van vijf verschillende afkomsten. Voor de resultaten maakt dat in dit geval niet veel, maar daardoor is het niet toepasbaar op moslima's van andere afkomsten.

Tenslotte bleek de onderzoeksvraag erg breed te zijn waardoor veel verschillende onderwerpen kort besproken zijn. Hierdoor is het een verkennend onderzoek naar de betekenis van plaatsen uit het dagelijks leven voor moslima's geworden. Deze betekenis zou in een vervolgonderzoek verder kunnen worden uitgediept.

6.4 Aanbevelingen voor verder onderzoek

Er is weinig onderzoek verricht naar moslima's en de betekenis van plekken. En gedurende het onderzoek werd pas zichtbaar hoe groot de onderzoeksvraag eigenlijk was. Aanbevelingen voor verder onderzoek kunnen meer in de richting van specialisaties gaan. Een interessant en nuttig onderzoek zou bijvoorbeeld: 'de plekken van angst' kunnen zijn. Er kan dan dieper op in worden gegaan, waardoor er meer kennis wordt verkregen. Waar komt de angst voor plekken vandaan en in hoeverre is dit van invloed op het dagelijks leven? Ook zouden expliciet plekken met barrières onderzocht kunnen worden. Het is verder interessant en nuttig te kijken naar de gemeenschappen waartoe moslima's behoren. Is er bijvoorbeeld verschil in 'controle' tussen gemeenschappen in grote steden of kleine plaatsen? Waar wordt er meer op elkaar gelet en welke invloed heeft dit op het gebruik en beleving van plekken?

In dit onderzoek is gekeken naar de betekenis van plekken van moslima's van vijf verschillende afkomsten, voornamelijk die uit het 'Midden-Oosten'. Interessant om te kijken of moslima's van andere herkomstlanden en werelddelen andere betekenissen toekennen aan plekken.

Van de 13 moslima's uit dit onderzoek waren er slechts twee getrouwd, te weinig om met deze gegevens wat te doen. Een idee is ook om te kijken of er verschillen zitten tussen

de betekenis maar vooral het gebruik van plekken tussen gehuwde en ongehuwde moslimes. Zijn getrouwde moslimes juist vrijer in hun doen en laten of werkt het huwelijk juist beperkend voor de toegang tot plekken?

Tenslotte zou het ook interessant en nuttig kunnen zijn om ditzelfde onderzoek naar moslimmannen uit deze doelgroep te doen. Waarschijnlijk hebben zij een andere beleving en kennen zij een andere betekenissen toe aan de plekken in hun dagelijks leven.

Referenties

Literatuur

- Abdus Sattar S. (1987), *De positie van de vrouw in de islam*. Amsterdam: Al Nisa
- Angenent, H. (2002), *Opvoeding en persoonlijkheidsontwikkeling*. Baarn: HB-uitgevers
- Al Hariri-Wendel, T. (2002), *Symbolen van de Islam*. Hoevelaken: Verba
- Baarda, D.B. & Goede, de M.P.M. (2001), *Basisboek Methoden en Technieken, handleiding voor het opzetten en uitvoeren van onderzoek*. Groningen: Stenfert Kroeze
- Buitelaar, M. (2006), *Islam en het dagelijks leven*. Nederland: Atlas
- CBS (2003), *Bevolkingstrends, Statistisch kwartaalblad over de demografie van Nederland; jaargang 51-4^e kwartaal*. Heerlen/Voorburg
- Cresswell, T. (2004), *Place: a short introduction*. Oxford: Blackwell Publishing.
- d'Haenens, L & Bink, S. (2006) *Islam in de Nederlandse media: Focus op het Algemeen Dagblad*. Tijdschrift voor Communicatiewetenschappen: jaar 34, nr.4 p.351-367
- Domosh, M. & Seager, J. (2001) *Putting women in place, feminist geographers make sense of the world*. New York: The Guilford press
- Flowerdew, R. & Martin, D. (1997) *Methods in human geography; A guide for students doing a research project*. Harlow: Prentice Hall
- Hall, S. (1996), *Critical dialogues in cultural studies*. London: Routledge
- Helden, van, P.E. (2005) *Framing Islam, een onderzoek naar de beeldvorming over moslims in de media en onder de Nederlandse bevolking*. Master thesis; vrije universiteit Amsterdam
- Holloway, L. & Hubbard, P. (2001), *People and Place, the extraordinary geographies of everyday life*. Harlow: Pearson Prentice Hall
- Kimmel, M. S. (2004), *The gendered Society*. Oxford: Oxford University Press
- Knox, P. & Marston, S.A (2004), *Human Geography, Places and Regions in Global Context*. New Jersey: Pearson Prentice Hall
- Kreuzekamp, S. (e.a.) (2006), *De balans opgemaakt: Sociaal Cultureel Planbureau*
- Macfie, A.L. (2002), *Orientalism*. Londen: Pearson Education
- Nijhoff, K.G. en Trompeter, J.M. (1994), *Hoofddoekjes en soepjurken, Een onderzoek naar de beeldvorming over de islam en moslims in Nederland*. Utrecht, RU Utrecht - wetenschapswinkel Sociale wetenschappen.
- Peleman, K. (2003), *Power and territoriality: A study of Moroccan women in Antwerp*. Tijdschrift voor Economische en Sociale geografie Vol. 94 no.2 p 151-163
-

Plain, R. (2001), *Gender, Race, Age and Fear in the City*. Urban Studies, Vol 38 no 5-6 p. 899-913

Roald A.S. (2001), *Women in Islam, the western experience*. New York: Routledge

Rooseblad, J. (2002), *Vakbonden en immigranten in Nederland (1960-1997)*. Amsterdam: Aksant

Ruby, T.F. (2006), *Listening to the voices of hijab*, Elsevier: Women's Studies International Forum 29 p. 54-66

Saeed, A. (2007), *Media, Rasism and Islamophobia: The Representation of Islam and Muslims in the Media*. Sociology Compass 1/2 p.443-462

Saharso, S. (2003), *Culture, Tolerance and Gender: A contribution from the Netherlands*. European Journal of Women Studies Sage Publications Vol. 10 (1) p. 7-27

Saqi, M.A. (1988) *Geselecteerde verzen uit de Heilig Qor'aan*. Nederland: Ahmadiyya Beweging in de Islaam

Schnabel, P. e.a. (2005), *Jaarrapport Integratie 2005*: Sociaal Cultureel Planbureau

Shadid W. (1995), *Media en minderheden: de rol van de media bij het ontstaan en verspreiden van vooroordelen over etnische minderheden*. Toegepast Taalwetenschap nr 2 93-104

Shadid, W.A. & Koningsveld, van P.S. (1999), *Religie, cultuur en minderheden; Historische en maatschappelijke aspecten van beeldvorming*. Tilburg University Press

Sibley, D. (1997), *Geographies of exclusion*. Londen: Routledge

Stanley, L. & Wise, S. (1993), *Breaking out again; feminist ontology and epistemology*. Londen: Routledge

Storey, D. (2001), *Territory, the claiming of space*. Harlow: Pearson Prentice Hall

Tuan, Y-F (1980) *Landscapes of fear*. Oxford: Basil Blackwell

Vanderwaeren, E. (2005), *Wat heet gelijkheid van vrouwen en mannen in islam?* Paper, sociologie: Antwerpse Universiteit

Winchester H. e.a. (2003) *Landscapes, ways of imagining the world*. Harlow: Pearson Prentice Hall

Websites

Risallah, beschikbaar op: <http://www.risallah.com/islam/index.php>), laatst bekeken 29-08-2007

Bronnen afbeeldingen omslag

Discotheek:

House 2 house, beschikbaar op: <http://house2house.athost.net/poze/sensation-black-2006-1.jpg>, laatst bekeken 16-01-2008

Bos:

Simon Noot, beschikbaar op: www.simonnoot.nl/pics/bos02.JPG, laatst bekeken 16-01-2008

Donkere plek:

Dalton Voorburg, beschikbaar op: <http://www.daltonvoorburg.nl/vak/ak>, laatst bekeken op 17-01-2008

Landkaarten:

Google earth, beschikbaar op: <http://earth.google.com> laatst bekeken 16-01-2008

Mekka:

Krreykjavik, beschikbaar op: http://krreykjavik.is/wp-content/uploads/2007/09/zilhaj-8_mecca-11.jpg, laatst bekeken op 16-01-2008

Marokkaanse zithoek:

Wereldomroep, beschikbaar op: <http://www.wereldomroep.nl/actua/nl/samenleving/marokkaanseinterieursboek070206>, laatst bekeken op 17-01-2008

Friesland college:

Friesland College, beschikbaar op: <http://www3.fcroc.nl/Contact/Vestigingen/?p=1797>, laatst bekeken 16-01-2008

Bijlagen

Bijlage 1: De interview vragen

Bijlage 2: Verklaring van overeenstemming

Interview

Naam:
Leeftijd:
Woonplaats:
Geboorteplaats:
Afkomst:
Waar Basisschool:
Waar Middelbare school:
Na de middelbare school? Werk/studie:
(evt Welke studie):
Werk je op dit moment:
Getrouwd:
Kinderen:
Koop/huurhuis:
Fiets, auto, bus:
Evt Met wie ben je naar Ned gekomen:
Evt In Nederland sinds:

1. Islam

1. Op welke manier maakt jouw religie onderdeel uit van je leven?

- o de Koran
- o Ramadan
- o Eten en drinken Alcohol/Varkensvlees
- o Mekka pelgrimtocht
- gedragsregels
 - o hand schudden van mannen?
- **Hoofddoekje?**
- **Kleding**
- **Huwelijk**
 - o *** Getrouwd wel/ niet getrouwd?**
 - Is hij moslim?
 - En waar vandaan?
 - Waar heb je je man ontmoet?
 - Hoe is jullie rolverdeling?
 - o Mag je zelf beslissen waar je heen gaat?

2. Nederland

- **Hoe is het om een moslima in Nederland te zijn?**
 - Ben je wel eens gediscrimineerd? Waar?
 - Voel je je hier in Nederland thuis?

3. Vaderland

- **Hoe is het om in je vaderland te komen?**
 - Voel je je er thuis?
-

4. Meerdere culturen

- Heb je het gevoel in twee culturen te leven?

2. Dagelijkse bezigheden

4. Hoe ziet je dagelijks leven er uit?

- waar kom je?
- wat doe je?

5. Beschrijving doordeweekse dag?

6. Beschrijving van je vrijetijd/weekend? (overlapping vraag 6)

3. Plekken

7. Op welke plek voel je het meest bedreigd, wat is de plek waar je het minst veilig voelt?

- Waarom voel je je op deze plekken onveilig?
- Mijdt je deze plekken?

8. Op welke plek betekent veel voor je, waar voel je het meest thuis?

- Waarom voel je je op deze plekken op je gemak?
- Kom je vaak op deze plekken?

9. Voel je je wel eens buitengesloten?

- Waar, wanneer?

10. In hoeverre kan je zelf bepalen waar je naar toe gaat of wat je gaat doen?

11. In hoeverre speelt jou religie een rol in de plekken waar je komt?

12. Plekken: Met kaartjes, meteen in goede volgorde leggen.

Ben je er wel eens geweest?

Wat doe je daar?

Met wie ben je daar?

Hoe voel je je op die plek?

Hoe zie je de plek?

Hoe vaak kom je daar?

13. Kijkend naar de lijst. Heb je nog andere plekken waar je komt?

14. Waar zou je ooit nog eens naar toe willen gaan?

15. Waar wil je nooit meer naar toe gaan?

16. Welke plek mis je het meest in je omgeving?

17. Hoe zie je de toekomst?

Plekken en moslimes

De afstudeerscriptie van Annemiek Homan gaat over de plekken uit het dagelijkse leven van de moslima in Noord-Nederland.

De geluidstape van het interview met (naam geïnterviewde) en de tekst die hieruit wordt geschreven zal worden gebruikt in de scriptie van Annemiek Homan. Deze scriptie wordt geschreven naar aanleiding van de studie culturele geografie. Alle interviews zullen vertrouwelijk worden verwerkt en niet worden verstrekt aan derden. De gegevens zullen anoniem verwerkt worden. De geïnterviewde zullen een andere naam krijgen in de scriptie wanneer er citaten uit het interview gebruikt zullen worden. De scriptie zal in de bibliotheek komen te staan van de Rijksuniversiteit in Groningen.

Bij eventuele wetenschappelijke publicatie zullen de gegevens ook anoniem blijven.

Deelname aan het interview is vrijwillig.

Ik (naam geïnterviewde) heb de hierboven staande regels gelezen en ik ben volledig op de hoogte van het gebruik van mijn interview voor het onderzoek van Annemiek Homan.

.....
Handtekening geïnterviewde

.....
Handtekening interviewer

.....
Naam

.....
Naam

.....
Adres

.....
Adres

.....
Woonplaats

.....
Woonplaats

.....
Emailadres

.....
Emailadres

.....
Telefoonnummer

.....
Telefoonnummer

In de scriptie krijgen alle respondenten een andere naam, zodat de respondenten anoniem blijven. Heb je zelf een voorkeur van een naam? Ja,
